అక్షరపరబ్రహ్మ యోగము

ఓమిత్యేకాక్షరం బ్రహ్మ వ్యాహరన్ మామనుస్మరన్
యః ప్రయాతి త్యజన్దేహం స యాతి పరమాం గతిమ్. (8–13)

ఎవడు ఇంద్రియద్వారములన్నిటిని బాగుగ అరికట్టి, మనస్సును హృదయమందు (ఆత్మయందు) లెస్సగా స్థాపించి, శిరస్సునందు (బ్రహ్మరంధ్రమందు) ప్రాణవాయువును ఉంచి, ఆత్మనుగూర్చిన ఏకాగ్రచింతనము (యోగధారణ) గలవాడై పరబ్రహ్మమునకు వాచకమైన 'ఓమ్' అను ఒక్క అక్షరమును ఉచ్చరించుచు నన్ను ఎడతెగకచింతించుచు శరీరమును వదలునో అతడు సర్వోత్తమస్థానమును (మోక్షమును) బొందుచున్నాడు.

ॐ

శ్రీ భగవద్గీత

అథ అష్టమో௨ధ్యాయః

ఎనిమిదవ అధ్యాయము

అక్షరపరబ్రహ్మయోగః

అక్షరపరబ్రహ్మయోగము

ఈ అధ్యాయము యొక్క పేరు:-

'అక్షరపరబ్రహ్మయోగము' - 'క్షర' మనగా నశించునది. అక్షరమనగా నాశరహితమైనది. నాశరహితమగు పరబ్రహ్మమునుగూర్చి బోధించు అధ్యాయమగుటచే దీనికి అక్షరపరబ్రహ్మయోగమను పేరు వచ్చినది.

ఈ అధ్యాయమందలి ప్రధాన విషయములు :-

(1) బ్రహ్మము, అధ్యాత్మము, కర్మము మున్నగువానినిగూర్చిన అర్జునునిప్రశ్నలు, వానికి భగవానుడొసంగిన ప్రత్యుత్తరములు (1వ శ్లో॥ నుండి 7వ శ్లో॥ వఱకు)

(2) ప్రణవోపాసన, దాని యద్భుతఫలితము - (8వ శ్లో॥ నుండి 16వ శ్లో॥ వఱకు)

(3) సృష్టి, ప్రళయములగూర్చిన వివరణము - (17వ శ్లో॥ నుండి 19వ శ్లో॥ వఱకు)

(4) భగవానుని సనాతనస్వరూపము - భక్తిచే అద్దాని సంప్రాప్తి - (20 వ శ్లో॥ నుండి 22 వ శ్లో॥ వఱకు)

(5) శుక్ల, కృష్ణమార్గముల వర్ణనము - (23వ శ్లో॥ నుండి 26వ శ్లో॥ వఱకు)

(6) యోగియొక్క మహిమ - (27వ శ్లో॥ నుండి 28వ శ్లో॥ వఱకు)

పూర్వాధ్యాయముతో ఈ అధ్యాయమునకు గల సంబంధము :-

క్రిందటి అధ్యాయముయొక్క చివఱ శ్రీకృష్ణపరమాత్మ జరామరణవిముక్తికై తన్నాశ్రయించి ప్రయత్నించువారు బ్రహ్మమును చక్కగా తెలిసికొందురని వచించి ఆబ్రహ్మమునకు కొన్ని విశేషణములను తెలియజెప్పిరి. అవియేవనగా - బ్రహ్మము సకల అధ్యాత్మ రూపము, సకలకర్మస్వరూపము, అధిభూతసహితము, అధిదైవయుక్తము, అధియజ్ఞసహితము అని ఈ ప్రకారముగ చెప్పి అట్టి బ్రహ్మమునకై

యత్నించువారు నియమితచిత్తులై దేహవియోగసమయమున (ప్రయాణకాలమున) కూడ ఆ పరమాత్మను బాగుగనెఱుగుదురని వచించిరి. అవాక్యములను వినుటతోటనే అర్జునునకు సందేహము గలిగి భగవానుడు బోధించిన ఏడువిషయములను వివరముగ తెలిసికొనదలంచి ఈ (8వ) అధ్యాయప్రారంభమున ఆ ఏడింటినిగూర్చి విడివిడిగ ప్రశించెను - 'బ్రహ్మమనగానేమి? అధ్యాత్మమనగానేమి?' - అని యీ ప్రకారముగ అర్జునుని ఈ యేడు ప్రశ్నలతో ఈ అధ్యాయము ప్రారంభమగుచున్నది.

అర్జున ఉవాచ :-

1. కిం తద్బ్రహ్మ కిమధ్యాత్మం కిం కర్మ పురుషోత్తమ
అధిభూతం చ కిం ప్రోక్తమధిదైవం కిముచ్యతే.

2. అధియజ్ఞః కథం కోఽత్ర దేహేఽస్మిన్మధుసూదన
ప్రయాణకాలే చ కథం జ్ఞేయోఽసి నియతాత్మభిః.

అర్జున ఉవాచ - అర్జున డడిగెను -

టీక:- పురుషోత్తమ = పురుషశ్రేష్ఠుడవగు ఓకృష్ణా!, *తత్ బ్రహ్మ* = ఆబ్రహ్మము, *కిమ్* = ఏది? *అధ్యాత్మమ్* = అధ్యాత్మము, *కిమ్* = ఏది?, *కర్మ* = కర్మము, *కిమ్* = ఏది? *అధిభూతం చ* = అధిభూతమున్ను, *కిమ్* = ఎట్టిదిగా, *ప్రోక్తమ్* = చెప్పబడినది, *అధిదైవమ్* = అధిదైవము, *కిమ్* = ఏదిగా, *ఉచ్యతే* = చెప్పబడుచున్నది, *మధుసూదన* = ఓ కృష్ణా!, *అస్మిన్ దేహే* = ఈ దేహమందు, *అధియజ్ఞః* = అధియజ్ఞుడు, *కః* = ఎవడు?, *అత్ర* = ఈతనినిగూర్చి, *కథమ్* = ఎట్లు (తెలిసికొనవలెను), *ప్రయాణకాలే చ* = ప్రాణ ప్రయాణసమయమందును, *నియతాత్మభిః* = నియమింపబడిన మనస్సు గలవారిచేత (మనోనిగ్రహము గలవారిచేత) (*త్వమ్* = నీవు), *కథమ్* = ఎట్లు, *జ్ఞేయః* = తెలియబడువాడవు, *అసి* = అగుచున్నావు?

తా:- అర్జునుడడిగెను - పురుషశ్రేష్ఠుడవగు ఓ కృష్ణా! ఆ బ్రహ్మమేది? అధ్యాత్మమెయ్యది? కర్మమనగానేమి? అధిభూతమని యేది చెప్పబడినది? అధిదైవమని దేనిని చెప్పుదురు? ఈ దేహమందు అధియజ్ఞుడెవడు? ఆతనిని తెలిసికొనుట ఎట్లు? ప్రాణప్రయాణ సమయమందు నియమితచిత్తులచే మీరెట్లు తెలిసికొనబడగలరు?

వ్యాఖ్య:- క్రిందటి అధ్యాయముయొక్క కడపటి రెండుశ్లోకములందు శ్రీకృష్ణమూర్తి బ్రహ్మము, అధ్యాత్మము మున్నగువానినిగూర్చి సంక్షేపముగ తెలియజేయ, అర్జునుడు వెంటనే అందుకొని వానియన్నిటిని సవిస్తరముగ బోధించవలసినదిగా భగవానుని ప్రార్థించుచు ఏడు ప్రశ్నల నడిగెను. అందులకు భగవానుడు మొదటి ఆఱుప్రశ్నలకు సంక్షేపముగ ప్రత్యుత్తరమిచ్చి, చిట్టచివఱి ప్రశ్నయగు అంత్యకాలభగవచ్చింతనమును గుఱించి విపులముగ ప్రబోధించిరి. ఈప్రకారముగ పూర్వాధ్యాయముయొక్క చివర సూచనామాత్రముగ తెలియజేయబడినదానిని, మఱు అధ్యాయమున విపులముగ బోధించుటను సమాసవ్యాసపద్ధతి యందురు. అర్జునునిప్రశ్నలతో ఈ అధ్యాయము ప్రారంభమై భగవానుని జవాబులతో అంతమైనది. అంత్యకాలమున యోగనిష్ఠాపరు లెట్టిభావన గలిగియుండినచో బ్రహ్మసాయుజ్య మొందగలరో

అనువిషయము అతిముఖ్యమైనది యగుటవలనను, జీవితమంతయు ధ్యానాద్యనుష్ఠానములు సలుపుట అట్టి భగవత్థ్సితియందు నిలుకడకలుగుట కొఱకే యగుటవలనను, ఆ ఘట్టమును గీతాచార్యులు చక్కగ విశదీకరించిచెప్పిరి.

'పురుషోత్తమా', 'మధుసూదనా' యను పదములద్వారా శ్రీకృష్ణుని స్తుతించుటలో అర్జునుని భక్తిభావము లెస్సగ వెల్లడియగుచున్నది.

క్రిందటి అధ్యాయముయొక్క కడపటివాక్యములందు భగవానుడు 'యుక్తచేతసః' (నియమితచిత్తులచే) అని చెప్పుటయు ఈ అధ్యాయప్రారంభమున అర్జునుడు 'నియతాత్మభిః' (మనోనియమముకలవారిచే) అని మరల పేర్కొనుటయుచూడ నియమితచిత్తులకు, మనస్సును స్వాధీనపఱచుకొనినవారికి మాత్రమే అధ్యాత్మరంగమున ఉత్తమఫలితములు చేకూరగలవనియు, అట్టి మనోనిగ్రహము మోక్షమునకత్యావశ్యకమనియు స్పష్టమగుచున్నది.

అ॥ అర్జునుని ఏడుప్రశ్నలకును భగవానుడు క్రమముగ సమాధాన మొసంగుచున్నాడు -

శ్రీ భగవానువాచ :-

3. అక్షరం బ్రహ్మ పరమం స్వభావోఽధ్యాత్మముచ్యతే
భూతభావోద్భవకరో విసర్గః కర్మసంజ్ఞితః.

శ్రీభగవానువాచ = శ్రీ భగవానుడు చెప్పుచున్నారు -

టీక:- పరమమ్ = సర్వోత్తమమైన (నిరతిశయమైన), అక్షరమ్ = నాశరహితమైనది, బ్రహ్మ = బ్రహ్మము (అనబడును), స్వభావః = ప్రత్యగాత్మభావము, అధ్యాత్మమ్ = అధ్యాత్మమని, ఉచ్యతే = చెప్పబడుచున్నది, భూతభావోద్భవకరః = సమస్తప్రాణులకు, వస్తువులకు ఉత్పత్తినిగలుగజేయు, విసర్గః = త్యాగపూర్వకమగు క్రియ (దేవతలనుద్దేశించి మంత్రపూర్వకముగ అగ్నియందు ఆహుతులను సమర్పించుటయను యజ్ఞము మొదలైనవి), కర్మసంజ్ఞితః = కర్మమనుపేరు గల్గియున్నది.

తా:- శ్రీ భగవానుడు చెప్పుచున్నారు - సర్వోత్తమమైన (నిరతిశయమైన) నాశరహితమైనదే, బ్రహ్మమనబడును. ప్రత్యగాత్మభావము అధ్యాత్మమని చెప్పబడును. ప్రాణికోట్లకు ఉత్పత్తిని గలుగజేయు (యజ్ఞాదిరూపమగు) త్యాగపూర్వకమైన క్రియ కర్మమను పేరు కలిగియున్నది.

వ్యాఖ్య:- అర్జునుడడిగిన ఏడుప్రశ్నలకును క్రమముగ భగవానుడిచట సమాధానమొసంగుచున్నారు. అందు మొదటిప్రశ్నయగు బ్రహ్మమనగానేమి యనుదానికి సర్వోత్తమమైన (నిరతిశయమైన) నాశరహితవస్తువే బ్రహ్మమని వచింపబడెను. ప్రపంచమున సమస్త దృశ్యపదార్థములున్ను కాలక్రమమున నశించిపోవుచున్నవి. అవి క్షరములు. నశింపని వస్తువొక్కటియే కలదు. అదియే దృగ్రూపమగు పరబ్రహ్మము. అది అక్షరము. నాశరహితమైనది. 'పరమమ్', 'అక్షరమ్' అని చెప్పుటవలన అది నిరతిశయ అక్షరస్వరూపమనియు, ఏకాలమందును అది నశింపదనియు, దేశకాలాదులచే నెన్నడును పరిచ్ఛిన్నముకాదనియు స్పష్టమగుచున్నది.

ఇక రెండవప్రశ్నయగు అధ్యాత్మమనగానేమి యనుదానికి 'స్వభావమే' అధ్యాత్మమని చెప్పబడెను. స్వ+ భావము = స్వభావము. తనయొక్క భావము. అనగా ప్రత్యగాత్మ రూపమే అధ్యాత్మమని అర్థము. సామాన్యముగ జనులు అజ్ఞానవశమున తాను దేహమని, మనస్సని తలంచుచుందురు. అదియే వారిస్వరూపమని, స్వభావమని భావించుచుందురు. అది చాలపొరపాటని ఈశ్లోకముద్వారా తెలియుచున్నది. జీవుని వాస్తవస్వరూపము అధ్యాత్మము, అనగా ప్రత్యగాత్మభావమేకాని దేహాదులుకాదు. తాను దేహమని, మనస్సని, ప్రపంచవస్తువని తలంచునంతవఱకు ఎవరికిని శాంతిగాని సుఖముగాని యుండనేరవు. ఏలయనిన అవి క్షరములు. అక్షరవస్తువునందే సుఖము కలదు. కావున తనస్వభావము, తనస్వరూపము ఆత్మయేకాని నశ్వరవస్తుసముదాయము కాదను దృఢనిశ్చయము గలిగియుండవలెను.

ఇక మూడవప్రశ్న - కర్మమనగానేమి? భూతకోట్లయొక్క ఉత్పత్తికి హేతువగు యజ్ఞాదులు కర్మయని వచింపబడెను. ఎందుకనగా యజ్ఞముచే వర్షము, వర్షముచే సస్యములు, సస్యములచే ప్రాణులయుత్పత్తి సంభవించుచున్నది. ఇచట విసర్గః అనగా వదలుట, త్యాగము. యజ్ఞమునందు హోమద్రవ్యములను వదలుదురు. హోమమందు ఆజ్యాదులను వదలుదురు. కావున 'విసర్గః' అనుపదమునకు హోమాదులతోగూడిన యజ్ఞాదిక్రియలని చెప్పవచ్చును. లేక, విసర్గః అనగా త్యాగము, త్యాగముతో గూడిన క్రియయనియు చెప్పవచ్చును. (దానమందు ధనమును త్యజించుట ఇత్యాదులు). 'విసర్గః కర్మసంజ్ఞితః' అని చెప్పబడినందువలన, త్యాగముతో గూడిన క్రియయే నిజమగు క్రియయని తేలుచున్నది. అదియే ఉత్తమజన్మకు, మోక్షమునకు హేతువగును.

ప్ర:– బ్రహ్మమనగానేమి?

ఉ:– సర్వోత్తమమైన లేక నిరతిశయమైనవస్తువే బ్రహ్మము.

ప్ర:– అధ్యాత్మమనగా నేమి?

ఉ:– స్వభావము, ప్రత్యగాత్మభావము అధ్యాత్మమనబడును.

ప్ర:– కర్మమనగా నేమి?

ఉ:– ప్రాణికోట్ల ఉత్పత్తికి హేతువగు (యజ్ఞాదిరూపమగు) త్యాగపూర్వకమైనక్రియ కర్మయనబడును.

4. అధిభూతం క్షరో భావః పురుషశ్చాధిదైవతమ్
అధియజ్ఞోఽహమేవాత్ర దేహే దేహభృతాం వర.

టీక:– దేహభృతాంవర = దేహధారులలో శ్రేష్ఠుడవగు ఓ అర్జునా!, క్షరః = నశించునట్టి, భావః = పదార్థము, అధిభూతమ్ = అధిభూతము (అనబడును), పురుషః చ = విరాట్పురుషుడు, లేక హిరణ్యగర్భుడే, అధిదైవతమ్ = అధిదైవతము (అనబడును), అత్రదేహే = ఈ దేహమందు, అహమేవ = నేనే (పరమాత్మయే), అధియజ్ఞః = అధియజ్ఞుడు (అనబడుదును).

తా:– దేహధారులలో శ్రేష్ఠుడవగు ఓ అర్జునా! నశించుపదార్థము అధిభూత మనబడును.

విరాట్పురుషుడు లేక హిరణ్యగర్భుడే అధిదైవతమనబడును. ఈ దేహమందు నేనే (పరమాత్మయే) అధియజ్ఞుడనబడుదును.

వ్యాఖ్య:– 'ఈ దేహమందు అదియజ్ఞుడను నేనే' అని భగవానుడు చెప్పినందువలన, సమస్తశరీరములందును అధియజ్ఞరూపమున సాక్షాత్ పరాత్పరుడే నివసించుచున్నాడని స్పష్టపఱుపబడినది. భగవంతుడు దూరముగానున్నాడని, ఆకాశముననో పాతాళముననో ఉన్నాడని తలంచుట వెఱ్ఱి. వారు దేహాంతర్వర్తియై అతిసమీపమున నున్నాడు. కావున ఆత్మపరిశోధనచేసికొని, పంచకోశములను వేఱుచేసి అతనిని కనుగొని పరమశాంతిని బొందవలయును. మఱియు భగవత్సామీప్యమును గుర్తెఱింగి పాపకృత్యముల నెన్నడును చేయరాదు. సమస్తదేహములందును అధియజ్ఞుడై పరమాత్మ విలసిల్లుటబట్టి జనులలో ఒకరు తక్కువని, ఒకరు ఎక్కువని భావింపక సర్వప్రాణులందును సమభావముగల్గి దీనత్వమును వహింపక ఆత్మగాంభీర్యముతో నొప్పారుచు నుండవలెను.

'దేహభృతాంవర' – (దేహధారులలో శ్రేష్ఠుడు) అను పదముద్వారా మానవుడు దేహమును ధరించువాడేకాని వాస్తవముగ దేహముకాదని స్ఫురించుచున్నది.

ప్ర:– అధిభూత మనగానేమి?

ఉ:– నశించు పదార్థమే (సమస్తదృశ్యసముదాయమే) అధిభూత మనబడును.

ప్ర:– అధిదైవత మనగానేమి?

ఉ:– విరాట్పురుషుడు, లేక హిరణ్యగర్భుడే అధిదైవతము.

ప్ర:– అధియజ్ఞు డెవ్వడు?

ఉ:– ఈ దేహమందు శ్రీకృష్ణమూర్తియే (సాక్షాత్ పరమాత్మయే) అధియజ్ఞుడు.

అ॥ ఈ ప్రకారముగ అర్జునుని మొదటి యారుప్రశ్నలకు సంక్షేపముగ సమాధానము చెప్పి ఇక చివఱిప్రశ్నయగు అంత్యకాలభగవచ్చింతనమునుగూర్చి విస్తారముగ తెలియజేయ ప్రారంభించుచున్నాడు.

5. అన్తకాలే చ మామేవ స్మరన్ముక్త్వా కలేబరమ్
యః ప్రయాతి స మద్భావం యాతి నాస్త్యత్ర సంశయః.

టీక:– యః = ఎవడు, అన్తకాలే చ = మరణకాలమందుగూడ, మాం ఏవ = నన్నే, స్మరన్ = స్మరించుచు, కలేబరమ్ = శరరమును, ముక్త్వా = విడిచి, ప్రయాతి = వెడలుచున్నాడో, సః = అతడు, మద్భావమ్ = నాస్వరూపమును, యాతి = పొందుచున్నాడు, అత్ర = ఈ విషయమమందు, సంశయః = సందేహము, నాస్తి = లేదు.

తా:– ఎవడు మరణకాలమందుకూడ నన్నే స్మరించుచు శరీరమును విడిచిపోవుచున్నాడో, అతడు నాస్వరూపమును పొందుచున్నాడు. ఇట సంశయమేమియును లేదు.

వ్యాఖ్య:– ఇక చివరిదియగు ఏడవప్రశ్నకు భగవానుడిచట సమాధానము చెప్పుచున్నాడు. అంత్యకాలమున నియమితచిత్తులై పరమాత్మ నెట్లు తెలిసికొనగలరో ఆ పద్ధతి యిచట వివరింపబడుచున్నది.

'అన్తకాలేచ ' – మరణసమయమునగూడ ఎవడు పరమాత్మనే స్మరించుచు శరీరమును వీడునో, అతడు తప్పక ఆ పరమాత్మస్వరూపమునే పొందగలడని చెప్పబడినది. ఇచట 'చ ' అనుపదము బాగుగగ్రహింపదగియున్నది. సంస్కృతములో 'చ ' అనగా 'కూడ ' అని యర్థము. అంత్యకాలమందుగూడ నన్నేస్మరించువాడు ముక్తిని బొందునని శ్రీకృష్ణమూర్తి చెప్పుటవలన, జీవితకాలమందును, అంత్యకాలమందును గూడ దైవచింతన చేయవలసియుండునని స్పష్టమగుచున్నది. అట్లుకానిచో 'కూడ ' అనుపదమునకు అర్థమేయుండదు. భగవంతుడు 'అన్తకాలఏవ ' (అంత్యకాలమందే) అనిచెప్పలేదు. అట్లు చెప్పియుండినచో సోమరులకు చక్కటి అవకాశము చిక్కియుండెడిది. కాని మనుజులను సోమరులుగా తయారుచేయుట భగవానుని యభిమతముకాదు. 'తస్మాత్సర్వేషు కాలేషు మామనుస్మర ' (కాబట్టి ఎల్లకాలములందును నన్ను స్మరింపుము) అని ముందుముందు గీతాచార్యులు ఈశ్లోకాతాత్పర్యమును ఇంకను చక్కగ విశదీకరింపగలరు.

జీవితమంతయు నిరంతర దైవచింతనచేయువారికే చివరికాలమున దైవస్మరణ కలుగగలదు. పూర్వజన్మ పుణ్యసంస్కారబలముగల ఏ ఒకానొక మహానుభావునకో తప్ప తక్కిన ఎవరికిని మరణకాలమున అకస్మాత్తుగ దైవభావము కలుగదు. దానికి పూర్వమెంతయో గొప్పసాధన (Preparation) ఉండవలెను. ఒక నాటకము వేయవలెననిన అందలి పాత్రలు అభినయమును ఎన్నినెలలనుండియో బాగుగ అభ్యసించుచుందురు. ఒక విద్యార్థి పరీక్ష 'ప్యాసు' కావలెననిన సంవత్సరమంతయు బాగుగ చదువవలసి యుండును. సరిగా పరీక్షరోజుననే పుస్తకముతెరచినచో అంతగా ప్రయోజనముండదు. అట్లే మరణకాలమునకు ఎంతయోముందుగనే మనుజుడు తన చిత్తమును లెస్సగ భగవన్మయముగ నొనర్చియుంచుకొనవలెను. అత్తఱి అంత్యమందు సునాయాసముగ దైవస్మరణ కలుగుటకు అవకాశముండును. మఱియు పగలంతయు ఎట్టిభావములతో గూడియుండునో, రాత్రి స్వప్నమందును అట్టిభావములే కలుగుచుండును. ఆప్రకారమే జీవితమంతయు ఎట్టిభావములు, సంకల్పములు గలిగియుండునో, అంత్యకాలమందును అవియే జ్ఞాపకమునకు వచ్చును. కాబట్టి అంత్యకాలమున భగవత్స్మరణకలుగుటకు సహాయభూతముగ నుండుటకై జీవితమంతయు భగవచ్చింతన, ధ్యాన, విచారణాదులను లెస్సగ గావింపవలెను. మనస్సు ఉత్తమదైవసంస్కారపూరితము కావలెను. మరణకాలమున ఒక్కొక్కప్పుడు దేహము కఫవాతపిత్తములచే వివశమైయుండును. లేక స్మృతితప్పియుండును. కాబట్టి సరిగా అదేసమయమున అకస్మాత్తుగ దైవచింతన ప్రారంభించదలంచుట ప్రయాసకరముగ నుండును. ఒక్కొక్కప్పుడు అసలు సాధ్యపడనూపడదు. కావున అంత్యకాల సత్సంస్కారముకొఱకై జీవితమంతయు చిత్తమును పరమార్థమయముగ నొనర్చుకొనవలెను.

'అన్తకాలేచ ' అనిచెప్పుటలో ఇంకొకరహస్యమున్నుగలదు. మాయ మహాబలవత్తరమైనది. అది జీవుని మోసగించుటకై నిరంతరము కాచుకొనియేయుండును. కావున ముముక్షువు దైవవిషయమున అంతిమశ్వాసవదలువఱకును బహుజాగ్రత్తగా నుండవలెను. కనుకనే గీతాచార్యులు 'అంత్యకాలమందుగూడ నాస్మరణను వదలరాదనియు, అట్లు స్మరించువాడే ముక్తినిబొందు'ననియు సెలవిచ్చిరి. ఏమాత్ర మొకింత దైవవిస్మరణ జరిగినను దానినే మాయ ఊతగదీసికొని విజృంభించి జీవుని సంసారగర్తమున పడద్రోసివేయగలదు. పడవచే సముద్రమునంతను కష్టపడి దాటిదాటి సరిగా తీరమునకు

పదిగజములదూరములో అజాగ్రత్తగనున్నచో మనుజు డెట్లు మునిగిపోగలడో నిచ్చెన ఎక్కి ఎక్కి చివర ఒకమెట్టున్నదనగా అజాగ్రతవహించినచో ఎట్లుపడిపోవునో, ఆలాగుననే జీవితమంతయు దైవకృషిచేసినను, చివరిరోజులలో దానిని వదలివేసినచో మాయ ప్రవేశించి విమోహమును గలుగజేయవచ్చును. గనుక పై హెచ్చరిక చేయబడినది. ఈ సందర్భమున శ్రీవసిష్ఠమహర్షి శ్రీరామచంద్రునకుగావించిన హితబోధ స్మరింపదగియున్నది.

తవ నావహితం చిత్తం కామః కవలయిష్యతి
సావధానస్య బుద్ధస్య పిశాచః కిం కరిష్యతి. (యోగవాసిష్ఠము)

ఓ రామచంద్రా! అజాగ్రతగనున్నచో నీచిత్తమును కామము మ్రింగివేయగలదు. జాగ్రతగనున్నవాని చిత్తమును (కామ) పిశాచ మేమిచేయగలదు?.

'మామేవ ' – (నన్నేస్మరించుచు) 'ఏవ' అను పదము ప్రయోగించుటవలన ఒక్క భగవంతునిదప్ప ఇతరమగు దేనిని చింతించరాదని తెలుపబడినది. ఏలయనిన, అట్లు దృశ్యవస్తువులనుగూడ చింతించుచుండినచో చిత్తమునకు విక్షేపముగలుగ, దైవధ్యానము సరిగాజరుగదు. ధ్యేయమందు మనస్సునకు నిలుకడ చిక్కదు. మనస్సు ఏకాగ్రముగనున్నపుడే దానిబలము హెచ్చును. కాబట్టి ఒకేదైవవస్తువునందు చిత్తమును సంలగ్న మొనర్చియుండవలెనని బోధింపబడినది.

ఇక ఆప్రకారముగ అంత్యకాలమందుగూడ భగవత్స్మరణ చేయువానికి కలుగు ఫలితమేమి? 'మద్భావంయాతి' – నాస్వరూపమునే పొందును. ఫలితము తెలిసియుండినచో కార్యాచరణమందు విశేషప్రవృత్తి సంభవించును. దైవస్మరణకు ఫలితము దైవసాక్షాత్కారమే, స్వస్వరూపాత్మానుభవమే, మోక్షమే. కాబట్టి అట్లు అంత్యకాలమందును నిరంతర భగవత్స్మరణ, చింతన చేయువాడు ఘోరసంసార దుఃఖమునుదాటి పునర్జన్మరహితుడై, శాశ్వతబ్రహ్మపదవి నొందగలడని ఇచట చెప్పబడినది. ఇంతియేకాదు. ఈవిషయమై యెవరికైనను సందేహముదయించునేమోయని తలంచి .నాస్త్యత్రసంశయః – "ఇట ఏ మాత్రము సంశయములేదు; నిక్కముగ వారు పరమాత్మపదమును బొందగలరు; ఇది ముమ్మాటికిని నిశ్చయము." అని శ్రీకృష్ణపరమాత్మ కరుణతో నుపదేశించిరి. దయార్ద్రహృదయుడగు భగవానుడు భక్తులపై అపారకరుణను ఈప్రకారముగవర్షించి జనులకు తన వాక్యములపై విశ్వాసమును గలుగజేయుచున్నారు. కాబట్టి ముముక్షువులిక సంకోచమును విడనాడి చిన్న చిన్న ఫలితములుకాక సాక్షాన్మోక్షమే ఫలితముగాగలదియు, నిరతిశయానందమే గమ్యముగాగలదియు నగు ఈ మహత్తర దైవస్మరణను శ్రద్ధాభక్తులతో నిరంతరము కొనసాగించవలెను.

ప్ర:– జీవుడు అంత్యకాలమందుగూడ ఎట్టి భావన గలిగియుండవలెను?

ఉ:– దైవమునే స్మరించుచు ఇతర భావన యెద్దియు లేకుండవలెను.

ప్ర:– దాని ఫలితమేమి?

ఉ:– దానిచే నతడు పరమాత్మస్వరూపమునే పొందుచున్నాడు.

ప్ర:– కాబట్టి జీవు లెట్లు ప్రవర్తించవలెను?

ఉ:– జీవితమంతను, అంత్యకాలమునుగూడ దైవచింతనాదులందే గడుపవలెను.

అ॥ జీవు డేభావముతో శరీరమును వీడునో ఆ రూపమునే పొందునని వచించుచున్నాడు –

**6. యం యం వాపి స్మరన్ భావం త్యజత్యన్తే కలేబరమ్
తం తమేవైతి కౌన్తేయ సదా తద్భావభావితః.**

టీక:– కౌన్తేయ = ఓ అర్జునా!, (*యః* = ఎవడు) *అన్తే* = మరణకాలమందు, *యం యం వాపి భావమ్* = ఏ యే భావమును (లేక, రూపమును), *స్మరన్* = తలంచుచున్నవాడై, *కలేబరమ్* = శరీరమును, *త్యజతి* = విడుచుచున్నాడో, (*సః* = వాడు) *సదా* = ఎల్లప్పుడును, *తద్భావభావితః* (*సన్*) = ఆ యా భావముయొక్క స్మరణముచేగలిగిన సంస్కారముగలవాడై, *తం తం ఏవ* (*భావమ్*) = ఆ యా రూపమునే, *ఏతి* = పొందుచున్నాడు.

తా:– అర్జునా! ఎవడు మరణకాలమున ఏయేభావమును (లేక రూపమును) చింతించుచు దేహమును వీడునో వాడట్టిభావముయొక్క స్మరణచేగలిగిన సంస్కారము గలిగియుండుటవలన ఆ యా రూపమునే పొందుచున్నాడు.

వ్యాఖ్య:– మనుజుడు నిరంతరము దేనినిగూర్చి చింతించుచుండునో దానిని గూర్చిన సంస్కారమే అతని చిత్తమున ఏర్పడును. కావున అంత్యకాలమున చిత్తమం దేసంస్కార ముండునో తదనుగుణ్యమగు జన్మనే (శరీరమునే) యాతడు పొందునని యిట చెప్పబడినది. జడభరతుడు అంత్యకాలమున లేడినిగూర్చి చింతించుచు మఱుజన్మయందు లేడియై పుట్టినట్లు భాగవతమున పేర్కొనబడియున్నది. 'యద్భావం తద్భవతి' ఎట్టి భావము గలిగియుండునో అట్టిరూపమునే పొందును. అయితే ఆ అంత్యకాలసంస్కారము జీవితకాల నిరంతర ప్రయత్నముపై ఆధారపడియున్నది. (సదా తద్భావభావితః). జీవితమంతయు దేనిని చింతించుచుండునో చివరిరోజులలోను అదియే చింతన మనస్సునకు వచ్చును. మరణకాలమందును ఆ సంస్కారమే ప్రబలముగనుండును. అందుచే మరణానంతరము ఆ యా రూపములనే అతడు పొందుచుండును. కాబట్టి జీవితమంతయు క్షణికములగు దృశ్యవస్తువులగూర్చిన విచారణలతో వెళ్లబుచ్చక, పరమాత్మచింతన చేయుచుండుచో అట్టి దైవసంస్కారమే మనస్సునందు రూఢిపడ, అంత్యకాలమందును దైవస్మరణయే ఆతనికి కలుగును. తత్ఫలితముగ నతడు భగవదైక్యమును, ఆత్మసాయుజ్యరూపమోక్షమును బొందును (సయాతిపరమాంగతిమ్). కాబట్టి అంత్యకాలసత్సంస్కారమును రూపొందించుటకొఱకై జీవితమంతను తత్సంబంధమైన అభ్యాసమే చేయవలెను. ప్రపంచములోకెల్ల సర్వోత్తమపదవి, దుఃఖరహితమగు నిరతిశయానందపదవి ఆత్మసాక్షాత్కారమే (భగవత్సాయుజ్యమే) కావున, తద్దైవసంస్కారము మనస్సునందు రూఢిపడుటకొఱకై జీవితమంతయు భగవచ్చింతన, స్మరణ, విచారణ, ధ్యానాదులను నిరంతరము జరుపవలెను. దైవసంస్కారము ఒక్కక్షణములో ఏర్పడునదికాదు. దానికి అనవరతప్రయత్న మవసరము. జీవితమంతయు సదా విషయసముపార్జనయందు భోగజాలసంగ్రహణములందు గడపివైచినచో అంత్యకాలమున దైవసంస్కారము, దైవస్మరణము ఎట్లేర్పడగలదు? కావున అపుడు పశ్చాత్తాపపడవలసి వచ్చును.

ఇక్కారణమున బాల్యయౌవనములందే, శరీరము ఆరోగ్యముగ నున్నపుడే, వార్ధక్యము రాకమునుపే

జీవుడు పరమార్థసాధనయం దారితేరియుండవలెను. ఉత్తమదైవసంస్కారము నేర్పఱచుకొనవలెను. బంధమునకు మోక్షమునకు తానే కర్త. ఉత్తమజన్మగాని, నికృష్టజన్మగాని, జన్మరాహిత్యముగాని తనచేతులలోనే యున్నది. అవియన్నియు జీవుని అంత్యకాలభావనపై, సంస్కారముపై ఆధారపడియున్నవి కనుకను, ఆ సంస్కారము యావజ్జీవితసాధనలపై ఆదారపడియున్నది కనుకను, జీవుడు మొదటినుండియు బహుజాగరూకుడై తనచిత్తమును దైవమయముగ గావించుకొనుచుండవలెను. 'తస్మాత్సర్వేషు కాలేషు......' అను రాబోవు శ్లోకముద్వారా ఈవిషయమునే భగవానుడింకను విశదముగ బోధింపనున్నారు. అయితే జీవితమంతను సత్సంస్కారములు గలిగి, అంత్య కాలమున ఒకవేళ కఫవాతపిత్తముల ప్రకోపముచే ఎవనికైన విస్మృతి సంభవించినను, అతని సద్గతి కేమియు లోటుండదని గ్రహించవలెను.

ప్ర:– జీవుడు మరణానంతర మేరూపమును బొందును?

ఉ:– మరణకాలమున ఏ యే భావమును స్మరించునో, లేక ఏ యే రూపమునుగూర్చి భావించునో, ఆ యా రూపమునే పొందును.

ప్ర:– అంత్యకాలమున దైవసంస్కార మెట్లేర్పడగలదు?

ఉ:– జీవితమంతయు దైవస్మరణ, దైవచింతనాదులను గావించుటవలన (సదాతద్భావభావితః).

అ॥ అంత్యకాల దైవసంస్కారముకొఱకై యావజ్జీవిత దైవసంస్మరణమును ప్రోత్సహించుచున్నాడు –

7. తస్మాత్సర్వేషు కాలేషు మామనుస్మర యుధ్యచ
మయ్యర్పితమనోబుద్ధిర్మామేవైష్యస్యసంశయః.

టీక:– తస్మాత్ = అందువలన, సర్వేషుకాలేషు = అన్నికాలములందును, (ఎల్లప్పుడును) మామ్ = నన్ను, అనుస్మర = స్మరింపుము, యుధ్యచ = యుద్ధమును (స్వధర్మమును) గూడ చేయుము, మయి = నాయందు, అర్పిత = సమర్పింపబడిన, మనోబుద్ధిః = మనస్సు, బుద్ధి గలవాడవై, మామ్ఏవ = నన్నే, ఏష్యసి = పొందగలవు, అసంశయః = (ఈ విషయమున) సందేహములేదు.

తా:– కాబట్టి ఎల్లకాలములందును నన్ను స్మరించుచు (నీస్వధర్మమగు) యుద్ధమునుగూడ జేయుము. ఈ ప్రకారముగ నాయందు సమర్పింపబడిన మనోబుద్ధులు గలవాడవైనచో నీవు నన్నే పొందగలవు. ఇట సంశయములేదు.

వ్యాఖ్య:– 5వ శ్లోకమున అంత్యకాలమందుగూడ (అన్తకాలేచ) భగవచ్చింతన చేయువారికి పరమాత్మపదవి సంప్రాప్తించునని తాను వచించిన వాక్యమును 'అంత్యకాలమందు మాత్రమే దైవచింతన చేయవలె' నని కొందఱు అర్థముచేసికొని జీవితకాలమంతయు సోమరులుగనుండి, విషయచింతనలో గడిపి దైవధ్యానమునకై వార్ధక్యము వఱకు లేక మరణకాలమువరకు వేచియుందురేమోయని తలంచి అట్టి ప్రమత్తులకు తగిన పాఠము బోధించుటకుకాబోలు, వారిని తీవ్రముగ హెచ్చరించుటకు కాబోలు భగవానుడీ శ్లోకమును మరల చెప్పినవారైరి. 'అన్తకాలేచ' అను పైశ్లోకమునకు 'తస్మాత్ సర్వేషు కాలేషు' అను ఈ శ్లోకము భాష్యముగానున్నది. అందువలన (తస్మాత్) 'ఎల్లకాలములందును నన్ను స్మరింపుము'. 'తస్మాత్' అను

పదమును ప్రయోగించుటవలన నిరంతర దైవచింతనవలననే పైనదెల్పిన అంత్యకాలసంస్మరణ భాగ్యము లభించునని స్పష్టమగుచున్నది. దీనిచే, కేవల మొకవార్ధక్యమే, లేక మరణకాలమే భగవత్స్మరణకు కాలము కాదనియు బాల్యయౌవనములందుగూడ దైవచింతన చేయవలెననియు అర్థమగుచున్నది.

ప్రకాశము అంతరించినచో వెంటనే అంధకారమావరించునట్లు, భగవచ్చింతనను మఱచినచో మాయ తత్క్షణమే వచ్చి జొరబడుటకు అవకాశముకలదు. కాబట్టి సప్తాహాది మహోత్సవములందు అఖండదీపమును వెలిగించుచందమున హృదయకుహరమున దైవస్మృతి నిత్యము వెలుగులాగున చూడవలెను.

'అనుస్మరన్' - స్మరన్ అని చెప్పక అనుస్మరన్, అని చెప్పుటవలన పరమాత్మను మాటిమాటికి స్మరించుచుండవలెనని బోధపడుచున్నది. శ్రవణ, మనన, నిదిధ్యాసనములను విడువకుండ నాచరించుచుండవలెను. ఏదైన ఒకభావము హృదయమందు లెస్సగరూఢిపడవలెననిన స్మరణము చాలదు. అనుస్మరణము (మాటిమాటికి స్మరించుట) ఉండవలెను. ముందుగా టిక్కెట్టుకొని సిద్ధముగానున్నవానికి రైలు ఎప్పుడువచ్చినను దిగులు లేనట్లు, జీవితకాలమంతయు భగవచ్చింతనగలవానికి చిత్తము భగవన్మయమై, దైవసంస్కారపూరితమై యుండుటవలన ఆతనికి మృత్యువు ఎపుడు తటస్థించినను ఆనందముగనే యుండును.

అయితే కొందఱిట్లు ప్రశ్నించుదురు. 'అయ్యా, నిరంతరము దైవమును చింతించు చుండవలెనని చెప్పుచున్నారే, అట్లు చేయుచుండినచో ఇక మా జీవితచర్య ఎట్లు కొనసాగగలదు? కుటుంబమును పోషించుకొనుట ఎట్లు?' - అట్టివారికి తగిన సమాధానమును భగవాను డీశ్లోకమందు జెప్పెను. 'మాం అనుస్మర యుధ్య చ' - 'నన్ను స్మరించుచు యుద్ధమునుగూడ జేయుము' - ఇదియే ఆ సమాధానము. అర్జునుడు క్షత్రియుడు కావున అతని స్వధర్మమగు యుద్ధము ప్రస్తావించబడెను. తక్కినవారు వారివారి వర్ణోచిత, ఆశ్రమోచిత క్రియలను గావించుచు పరమాత్మను సంస్మరించు చుండవలెనని భావము. జనులు వారివారి దైనందినకార్యములను - పౌరోహిత్య, వ్యాపార, వ్యవసాయ, సేవాదికృత్యములను నిరాటంకముగజేసికొనుచు భగవత్స్మరణను మాత్రము విడువకుండ నుండవలెను. అర్జునుడు శ్రీకృష్ణుని ముందుపెట్టుకొని, వారినే చూచుచు, స్మరించుచు యుద్ధమను భీకరకార్యమునే నిర్వహింప గల్గినపుడు, తక్కినవారు భగవత్స్మరణచేయుచు వారివారి సంసారకార్యములను ఏల నిర్వహింపలేరు? తప్పక నిర్వహించుకొనవచ్చును. అట్లు కావింపవలెననియే భగవదాదేశము.

'మయ్యర్పితమనోబుద్ధిః' - మనుజుని మనస్సు, బుద్ధి ఎప్పుడు నిరంతరము భగవంతునియందే సమర్పితమై యుండునో, అపుడాతడు భగవత్సాయుజ్యమును తప్పక పొందగలడని యిచట చెప్పబడినది. ఇచట మనస్సుతోబాటు బుద్ధినిగూడ జేర్చుటలో ఒక విశేషము కలదు. మనస్సు సంకల్పించును; బుద్ధి నిశ్చయించును. మనస్సు సంకల్పించినదానిని బుద్ధి నిశ్చయించనిచో, ధ్రువపఱచనిచో ఆ పదార్థమునందు మనస్సు నిశ్చలముగ నిలువదు. కాబట్టి మనస్సుతోబాటు బుద్ధినిగూడ కూడగట్టుకొని పరమాత్మయందు నిలుపవలెను.

'అసంశయః' - అట్లు చేసినచో నిస్సంశయముగ దైవసాక్షాత్కారము కలుగగలదని నొక్కి చెప్పడమైనది. రెండుశ్లోకముల క్రిందటనే (5వ శ్లోకమున) 'నాస్త్యత్రసంశయః' - (ఈ విషయమున సందియములేదు) అని చెప్పి మరల వెనువెంటనే 'అసంశయః' అని పలుకుటవలన ఆ వాక్యములు పరమసత్యములని, వానిపై విశ్వాసముగలిగి తద్రీతి తప్పక ననుష్ఠింపవలెననియు బోధించినట్లైనది. జీవుడు తాను చేయవలసినది

చేసినచో, ఈశ్వరుడు తానివ్వవలసినది తప్పక ఇచ్చును. జీవుడు తన మనోబుద్ధులను నిరంతరము దైవమునకర్పించినచో, బ్రహ్మసాయుజ్యము దానియంతటనదియే వచ్చిచేరును. కావున జనులు తమ మనోబుద్ధులను దృశ్యవిషయములనుండి మరలించి దైవమందు సంస్థాపితముచేయవలెను. అపుడే తాము వాంఛించు పరమానందరూపలక్ష్యము చేకూరగలదు.

ప్ర:— దేవుని ఎపుడు స్మరించవలెను?

ఉ:— ఎల్లకాలములందు, మాటిమాటికి స్మరించవలెను.

ప్ర:— అట్లు నిరంతరము దైవచింతనచేయవలసియుండిన, ఇక జీవిత నిర్వహణ మెట్లు జరుగగలదు?

ఉ:— దైవస్మరణచేయుచు వారివారివృత్తులను, కార్యములను ధర్మపూర్వకముగ జరుపుకొనవచ్చును (మామనుస్మర యుధ్యచ).

ప్ర:— భగవంతుని పొందుటకు ఉపాయమేమి?

ఉ:— వారివారి మనోబుద్ధులను భగవంతునకు అర్పించుటయే (అనవరత దైవచింతన గావించుటయే) (మయ్యర్పిత మనోబుద్ధిః).

అ॥ పరమాత్మనుపొందుటకు అవలంబించవలసిన ధ్యానపద్ధతిని వివరించుచున్నాడు –

8. అభ్యాసయోగయుక్తేన చేతసా నాన్యగామినా
పరమం పురుషం దివ్యం యాతి పార్థానుచిన్తయన్.

టీక:— పార్థ = ఓ అర్జునా!, అభ్యాసయోగయుక్తేన = అభ్యాసమనెడి యోగముతో గూడినదియు, న అన్యగామినా = ఇతరవిషయములమీదికి పోనిదియునగు, చేతసా = మనస్సుచేత, దివ్యమ్ = అప్రాకృతుడైనట్టియు, (లేక స్వయంప్రకాశస్వరూపుడైనట్టియు), పరమమ్ = సర్వోత్తముడైనట్టియు, పురుషమ్ = పరమపురుషుని, అనుచిన్తయన్ = మాటిమాటికి స్మరించుచున్నవాడై, (తమ్ ఏవ = ఆ పరబ్రహ్మనే), యాతి = పొందుచున్నాడు.

తా:— ఓ అర్జునా! అభ్యాసమను యోగముతో గూడినదియు, ఇతర విషయములపైకి పోనిదియునగు మనస్సుచేత, అప్రాకృతుడైన (లేక స్వయంప్రకాశస్వరూపుడైన) సర్వోత్తముడగు పరమపురుషుని మరల మరల స్మరించుచు మనుజుడు వారినే పొందుచున్నాడు.

వ్యాఖ్య:— ఏ ప్రకార మాచరించినచో మనుజుడు ఆత్మసాక్షాత్కారమును బడయ గల్గునో, ఆ పద్ధతి యిచట చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున ఆత్మరూపపరమపురుషుని జేరుటకు మూడు సదుపదేశములు గావింపబడినవి.

(1) అభ్యాసయోగమును శీలించవలెను.

(2) చిత్తము (పరమాత్మను విడిచి) ఇతరత్ర పోగూడదు.

(3) ఆత్మనుగూర్చియే మరల మరల చింతన చేయవలెను.

(1) 'అభ్యాసయోగము' - గీతయందు భగవానుడు మోక్షప్రాప్తికై కర్మ, భక్తి, ధ్యాన, జ్ఞానాది వివిధయోగములను గూర్చి తెలిపియుండిరి. ఇపుడీశ్లోకమున మఱియొక విచిత్రమైన యోగమును గుఱించి వచించుచున్నారు. అదియే అభ్యాసయోగము. ఇది ప్రత్యేకముగ ఒక యోగముకాకున్నను అన్ని యోగములతో మిళితమై యుండును. అభ్యాసమునకు ఒక యోగముయొక్క అంతస్తు (Status) నిచ్చి భగవానుడు దీనిని మిక్కుటముగ గౌరవించిరి.

కావున ముముక్షువులకది యెంత ప్రధానమైనదో దీనివలన తెలియగలదు. ఏ యోగమైనను అభ్యాసములేనిచో ఎట్లు ఫలించును? కావున అన్ని యోగములకును అభ్యాస మావశ్యకమే అయియున్నది. గీత 6వ అధ్యాయమున మనోనిగ్రహమునకు అభ్యాసవైరాగ్యము లెంతయో అవసరములని భగవాను డిదివఱకే తెలిపియుండిరి*. 'అభ్యాసవైరాగ్యాభ్యాం తన్నిరోధః' - అని పతంజలి మహర్షియు ఆ విషయమునే నొక్కిచెప్పిరి. ఈ ప్రకారముగ అధ్యాత్మరంగమున అభ్యాసము ఉన్నతస్థానము నాక్రమించియున్నది. లౌకిక క్షేత్రమందును దాని యావశ్యకత అందఱును ఎఱిగినదే. దుర్వాసనలు, దుస్సంకల్పములు అభ్యాసముచే ఎట్లు రూఢిపడునో, అట్లే సద్వాసనలు, సత్సంకల్పములు, దైవవిచారణ అభ్యాసముచే స్థిరత్వమును బడయగలవు. మురికిపోవుటకు సబ్బు, సీకాయ, సున్నిపిండి మొదలైన అనేకవస్తువులున్నను, నీటితో చేరినపుడే అవి మాలిన్యమును బోగొట్టు సమర్థములగునట్లు, ఏ యోగమైనను అభ్యాసయోగముతో మిళితమైనపుడే ఫలితముల నొసంగగల్గును.

'చేతసా నాన్యగామినా' - ఇక రెండవ విషయము చిత్తము ఇతరత్ర పరుగిడ కుండుట. అనగా అవ్యభిచారరూపమై వర్తించుట. చిత్తము దృశ్యవిషయములందు వ్యాపింపక ధ్యేయవస్తువగు పరమాత్మయందే స్థిరముగనుండవలెను. దృగ్వస్తువగు ఆత్మ కన్యముగ తోచునదియంతయు అనగా దృశ్యపదార్థజాతమంతయు నశించిపోవునదియేయని నిశ్చయించి దానినుండి మనస్సును వివేకముచే మరల్చి ఆత్మయందే స్థాపనము చేయవలెను. చిత్తము ఊరకనుండజాలదు గనుక దానికి చింతించుటకు ఏదైన వస్తువు నొసంగవలెను. కాబట్టి ప్రాపంచికవస్తువులపై దానిని పోనీయక దైవవస్తువునందే కేంద్రీకరించవలెనని యిచట చెప్పబడినది.

'అనుచిన్తయన్' - పరమపరుషుడగు ఆత్మనుగూర్చియే మరల మరల చింతనజేయవలెనని బోధింపబడినది. 'చిన్తయన్' అని చెప్పక 'అనుచిన్తయన్' అని చెప్పుటచే మాటిమాటికి ఆ దైవచింతనారూప ప్రయత్నమును గావించవలెనని సూచింపబడినది. ఈ ప్రకారముగ సాధనచేయుచురాగా మనుజుడు తప్పక ఆ పరమాత్మపదమును జేరగలడని 'యాతి' అను పదముచే గీతాచార్యులు స్పష్టముగా నిరూపించివైచిరి. కాబట్టి ముముక్షువులు భగవద్వాక్యములందు పూర్ణవిశ్వాసముంచి ఆ యా సాధనలను గావించి కృతార్థులు కావలెను.

ప్ర:- భగవంతు డెట్టివాడు?

ఉ:- అప్రాకృతస్వరూపుడు, స్వయంప్రకాశరూపుడు, సర్వోత్తముడు.

* అభ్యాసేనతు కౌన్తేయ వైరాగ్యేణ చ గృహ్యతే. (6-35)

ప్ర:- వారిని పొందుట కుపాయమేమి?

ఉ:- (1) చిత్తమును దృశ్యవిషయములపైకి పోనీయక (2) పరమాత్మనే అనవరతము చింతన జేయుచు - ఈ ప్రకారముగ సదా అభ్యాసము సలుపుచుండవలెను. ఇదియే మోక్షోపాయము.

ప్ర:- భగవద్ధ్యానము చేయువాని చిత్తమెట్లుండవలెను?

ఉ:- ధ్యేయమగు పరమాత్మయందుతప్ప మఱి దేనియందును అది ప్రవర్తింపగూడదు.

అ॥ అట్టి ధ్యేయస్వరూపమగు పరమాత్మను వర్ణించుచు ధ్యానపద్ధతిని, తత్ఫలితమునుగూడ రెండుశ్లోకములద్వారా తెలియజేయుచున్నాడు -

9. కవిం పురాణమనుశాసితార
మణోరణీయాంసమనుస్మరేద్యః
సర్వస్య ధాతారమచిన్త్యరూప
మాదిత్యవర్ణం తమసః పరస్తాత్.

10. ప్రయాణకాలే మనసాఽచలేన
భక్త్యా యుక్తో యోగబలేన చైవ
భ్రువోర్మధ్యే ప్రాణమావేశ్య సమ్యక్
స తం పరం పురుషముపైతి దివ్యమ్.

టీక:- యః = ఎవడు, భక్త్యా = భక్తితో, యుక్తః = కూడుకొనినవాడై, ప్రయాణకాలే = అంత్యకాలమునందు, యోగబలేన = ధ్యానాభ్యాస సంస్కారబలముచే, ప్రాణమ్ = ప్రాణవాయువును, భ్రువోః = కనుబొమ్మలయొక్క, మధ్యే = నడుమ (భ్రూమధ్యమందు), సమ్యక్ = లెస్సగా, ఆవేశ్య = నిలిపి, చ = పిదప, కవిమ్ = సర్వజ్ఞుడును, పురాణమ్ = పురాతనుడును. అనుశాసితారమ్ = సర్వలోకనియామకుడును, అణోః = అణువుకంటెను, అణీయాంసమ్ = మిక్కిలిసూక్ష్మమైనవాడును, సర్వస్య = సమస్త ప్రపంచమునకును, ధాతారమ్ = ఆధారమైనవాడును (పోషించిరక్షించువాడును), అచిన్త్యరూపమ్ = చింతింప శక్యముకాని స్వరూపముకలవాడును, ఆదిత్యవర్ణమ్ = సూర్యునికాంతివంటి కాంతిగలవాడును (స్వయంప్రకాశరూపుడును), తమసః = అజ్ఞానాంధకారమునకు, పరస్తాత్ = ఆవలనుండువాడును, (అగు) పురుషమ్ = పరమాత్మను, అచలేన మనసా = నిశ్చలమనస్సుచే, అనుస్మరేత్ = ఎడతెగకచింతించునో, సః = అతడు, దివ్యమ్ = ప్రకాశస్వరూపుడైన, పరమ్ = సర్వోత్తముడగు, తమ్ ఏవ = ఆపరమాత్మనే, ఉపైతి = పొందుచున్నాడు.

తా:- ఎవడు భక్తితో గూడుకొనినవాడై, అంత్యకాలమునందు యోగబలముచే (ధ్యానాభ్యాససంస్కారబలముచే) ప్రాణవాయువును భ్రూమధ్యమున (కనుబొమ్మల నడుమ) బాగుగానిలిపి,

ఆ పిదప సర్వజ్ఞుడును, పురాణపురుషుడును, జగన్నియామకుడును అణువుకంటెను మిగుల సూక్ష్మమైనవాడును, సకలప్రపంచమునకు ఆధారభూతుడును (సంరక్షకుడును), చింతింప నలవికాని స్వరూపముగలవాడును, సూర్యునికాంతివంటి కాంతిగలవాడును (స్వయంప్రకాశ స్వరూపుడును), అజ్ఞానాంధకారమునకు అవలనుండువాడునగు పరమాత్మను నిశ్చలమనస్సుచే ఎడతెగకచింతించునో ఆతడు దివ్యస్వరూపుడైన సర్వోత్తముడగు ఆ పరమాత్మనే పొందుచున్నాడు.

వ్యాఖ్య:– పరమాత్మ ఎట్టివాడో తెలుపుచు వారి నెట్లు ధ్యానించవలెనో ఆ పద్ధతియు చెప్పుచున్నారు. ధ్యాతకు ధ్యేయవస్తువుపై పూర్ణవిశ్వాసము కలుగవలెననిన ముందుగా, వారిస్వరూపము, మహిమ బాగుగ తెలిసికొనియుండవలెను. ఒక వస్తువు యొక్క స్వరూపస్వభావములు పూర్తిగాతెలిసినపుడుమాత్రమే దానినిగూర్చి చింతించుటకు వీలుపడునుగదా! కావున ఇచటగూడ ధ్యానపద్ధతిని వివరించుటకు ముందుగా ధ్యేయస్వరూపమగు పరమాత్మయొక్క స్వరూపము 'కవిం పురాణం' అను శ్లోకముద్వారా యెనిమిదిలక్షణములతో చెప్పబడినది.

(1) 'కవి' – పరమాత్మ కవి. అనగా సర్వజ్ఞుడు. కవులకు కవి. ఆ పరమకవిని యెఱుగుటయే ముఖ్యమైన కవిత్వము.

(2) పురాణపురుషుడు – ఆతడు సనాతనుడు, అనాది స్వరూపుడు. ప్రపంచములో గల సమస్త దృశ్యపదార్థములకును ఆది కలదు. పరమాత్మకు ఆది లేదు. ఆది కలదానికి అంతమున్ను ఉండును. కావున దృశ్యవస్తువులు నశ్వరములు. పరమాత్మ శాశ్వతుడు.

(3) శాసకుడు – సర్వజీవులను, సర్వలోకములను శాసించువాడు, నియామకుడు, ప్రభువు. చిన్న చిన్న రాజ్యాధినేతలనే జనులు కొల్చునపుడు బ్రహ్మాండనియామకుడగు పరమేశ్వరుని యెంతభక్తితో కొలువవలెను?

(4) సూక్ష్మరూపి – అణువుకంటెను సూక్ష్మమైనవాడు. 'అణోరణీయాన్ మహతో మహీయాన్' – అణువుకంటెను సూక్ష్మతమమైనవాడని, మహద్వస్తువులకంటె మహత్తరమైనవాడని భగవంతునిగూర్చి ఉపనిషత్తులున్ను ఘోషించుచున్నవి. కావున ప్రతి అణువునందును సూక్ష్మముగ వ్యాపించియున్న ఆ పరమాత్మయొక్క సన్నిధానమును సర్వత్ర అనుభవించుచు భక్తిప్రపత్తులు గలిగియుండవలెను.

(5) సర్వాధారుడు – సమస్తప్రపంచమును ధరించువాడు, పోషించువాడు, సంరక్షించువాడు, ఆధారభూతుడు. దృశ్యపదార్థములు జడములు. చైతన్యము యొక్క ఆధారములేనిదే అవి నిలువజాలవు. ఆ చైతన్యాధారమే పరమాత్మ.

(6) అచింత్యరూపుడు – ఇంద్రియమనంబులకు అతీతుడు. కావున మనస్సుచే చింతించుటకు అలవికానివాడు. అయినను శుద్ధమనస్సు నిరంతరధ్యానముచే సముద్రమందు నదివలె ఆ పరమాత్మయందు లయమై తద్రూపమే అయి వెలయగలదు. మలినచిత్తమునకు పరమాత్మ యెన్నటికిని విషయుడు కానేరడు. శుద్ధచిత్తముచే నాతనిని తెలిసికొనవచ్చును. అనుభూతమొనర్చుకొనవచ్చును. అయితే ఒకానొక దృశ్యవస్తువును తెలిసికొనినట్లుకాక, తత్స్వరూపమున లయమై, తదాకారమై వర్తించుటద్వారా ఆతని యనుభూతిని బొందవచ్చును.

అట్లుకానిచో 'బుద్ధిగ్రాహ్య'మని 6వ అధ్యాయమునను, 'అనుస్మరేత్' అని ఈశ్లోకమునను ఏల చెప్పియుండును.

(7) ఆదిత్యవర్ణుడు - ప్రకాశస్వరూపుడని అర్థము. సూర్యులనుగూడ ప్రకాశింపజేయు జ్ఞానసూర్యుడతడు (తస్య భాసా సర్వమిదం విభాతి).

(8) తమస్సునకు పరమైనవాడు - మాయకు, అజ్ఞానమను చీకటికి విలక్షణుడై వాని కతీతుడై పఱగువాడు పరమాత్మ.

ఈ ప్రకారమగు లక్షణములతో గూడిన పరమాత్మను అంత్యకాలమున మనుజుడు ఏకాగ్రచిత్తుడై, భక్తిభావముతో నిరంతరము చింతనజేయవలెను. ఇచట అంత్యకాలమునకు ప్రయాణసమయమని పేరుపెట్టిరి. అనగా అత్తఱి సంభవించునదియు ఒకానొక ప్రయాణమే యనియు, అయితే దీర్ఘప్రయాణమనియు భావించి, ప్రయాణమునకు ముందుగా ఏ ప్రకారము వస్తువులన్నిటిని సర్దుకొని దారిబత్తెమును జాగ్రతగ గ్రహించి వెడలుదురో, అట్లే పరలోక ప్రయాణమునకు వలసిన పుణ్యసంపత్తిని ముందుగనే సేకరించి యుంచుకొనవలెను.

అట్టి అంత్యకాలమున ఏ ప్రకారము పరమాత్మను ధ్యానింపవలసినది ఇట చెప్పబడినది. (1) భక్తితో గూడుకొని (2) యోగబలముచే ప్రాణవాయువును లేక దృష్టిని భ్రూమధ్యమున నిలిపి నిశ్చలమనస్సుతో పైన తెలుపబడిన లక్షణములతో గూడుకొనిన పరమాత్మను ధ్యానింపవలెను. ఇచట భక్తియు, యోగమును. రెండును తెలుపబడినవి. రెండును ధ్యానయోగికి అత్యవసరములని స్పష్టమగుచున్నది. అహంకారము చచ్చుటకు, భగవానుని అనుగ్రహము సంపాదించుటకు భక్తిభావము చాల అవసరమైయున్నది. అట్లే చిత్తముయొక్క ఏకాగ్రతకొఱకు ఇంద్రియమనోనిగ్రహరూప యోగమున్ను ఆవశ్యకమైయున్నది. కనుకనే 'భక్త్యా' 'యోగబలేన' అను పదములచే భక్తిని, యోగమును రెండిటిని బోధించిరి. 'అనుస్మరన్' అని చెప్పుట వలన భగవంతుని ఎడతెగక చింతించుచుండవలెనని అర్థము. 'అచలేన మనసా' అని పేర్కొనుటవలన మనస్సు బహునిశ్చలముగ నుండవలెననియు, చపలచిత్తము పరమాత్మను గ్రహింపజాలదనియు నిరూపింపబడినది.

ఈప్రకారమగు భగవద్ధ్యానము అంత్యకాలమున చేయవలెనని బోధింపబడినను అంత్యమున ఉత్తమసంస్కారము కలుగునిమిత్తము జీవితకాలమంతను ఆప్రకారముగ అభ్యాసముచేయవలెననియే భావము. లేనిచో ఇచట తెలుపబడిన 'యోగబలము' (యోగబలేన) మరణకాలమున అకస్మాత్తుగ ఎట్లుచేకూరగలదు? కాబట్టి జీవితమందలి సర్వకాల సర్వావస్థలయందును ఆ పరాత్పరుని నిశ్చలమనస్సుతో, భక్తిభావముతో ఎడతెగక స్మరించుచు అంత్యకాలమునగూడ ఆప్రకారమే యుండవలెను. అట్లు కావించినచో దానికి ఫలితము సాక్షాన్మోక్షమే, భగవదైక్యమే (పురుషముపైతిదివ్యమ్). ఆహా! ఎట్టి అపూర్వఫలితము! కావున చిన్న చిన్న ప్రాపంచిక ఫలములకై రాత్రింబగళ్లు శ్రమించు వారు భగవానుని ఈ వాక్యముల నాలకించి నిరతిశయానందరూపమైన సర్వోత్తమ పరమాత్మపదమునకై యత్నించుట శ్రేయస్కరము.

ప్ర:— పరమాత్మ యెట్టివాడు?

ఉ:— (1) సర్వజ్ఞుడు (2) అనాదిస్వరూపుడు (3) జగన్నియామకుడు (4) అణువు కంటెను సూక్ష్మరూపుడు (5) సర్వాధారుడు (6) అచింత్యరూపుడు (7) ఆదిత్యవర్ణుడు (స్వయంప్రకాశరూపుడు) (8) తమస్సునకు (ప్రకృతికి) అవలనున్నవాడు.

ప్ర:— అంత్యకాలమున ఏ ప్రకార మాతనిని ధ్యానించవలెను?

ఉ:— (1) నిశ్చలమనస్సుతో (2) భక్తిభావముతో (3) యోగబలముచే ప్రాణవాయువును, లేక దృష్టిని భ్రూమధ్యమున నిలిపి, పై లక్షణములుగల పరమాత్మను యెడతెగక ధ్యానించవలెను.

ప్ర:— అట్లు చేయుటవలల ఫలితమేమి?

ఉ:— సాక్షాత్ పరమాత్మపదమే ఆతనికి లభించును?

ప్ర:— కావున భగవత్ప్రాప్తికి ఉపాయమేమి?

ఉ:— నిశ్చలచిత్తముతో, నిర్మలభక్తితో, దైవమును సదా ధ్యానించుటయే.

అ॥ ఆ పరమాత్మపదము (బ్రహ్మపదము) ఎట్టి మహిమగలదియో వచించుచున్నాడు -

11. యదక్షరం వేదవిదో వదన్తి
విశన్తి యద్యతయో వీతరాగాః
యదిచ్ఛన్తో బ్రహ్మచర్యం చరన్తి
తత్తే పదం సంగ్రహేణ ప్రవక్ష్యే.

టీక:— వేదవిదః = వేదార్థము నెఱిగినవారు, యత్ = దేనిని, అక్షరమ్ = నాశములేని దానినిగా, వదన్తి = చెప్పుచున్నారో, వీతరాగాః = రాగరహితులగు (పోయినకోరికలుగల, లేక కామక్రోధాదులను జయించిన), యతయః = యత్నశీలురు (జితేంద్రియులు), యత్ = దేనిని, విశన్తి = ప్రవేశించుచున్నారో, యత్ = దేనిని, ఇచ్ఛన్తః = కోరుచున్నవారై, బ్రహ్మచర్యమ్ = బ్రహ్మచర్యమును, చరన్తి = అనుష్ఠించుచున్నారో, తత్ పదమ్ = ఆ స్థానమును, తే = నీకు, సంగ్రహేణ = సంక్షేపముగ, ప్రవక్ష్యే = చెప్పెదను.

తా:— వేదవేత్తలు దేనిని నాశరహితమైనదానినిగ జెప్పుచున్నారో, రాగరహితులగు (కోరికలు నశించిన) యత్నశీలురు (జితేంద్రియులు) ఎద్దానియందు ప్రవేశించుచున్నారో, దేనిని అభిలషించుచు జనులు బ్రహ్మచర్యము ననుష్ఠించుచున్నారో అట్టి (పరమాత్మ) పదమునుగూర్చి నీకు సంక్షేపముగ జెప్పెదను.

వ్యాఖ్య:— పరమాత్మపదమును (మోక్షస్థానమును) గూర్చి సంగ్రహముగ జెప్పెదనని శ్రీకృష్ణమూర్తి వచించిరి. అది యుద్ధసమయముగనుక విశేషించి చెప్పుటకు అవకాశము లేదు కావునను, బ్రహ్మపదమును ఎంతవర్ణించినను అంతముండదుగనుకను, సంక్షేపముగ చెప్పెదనని భగవాను డానతిచ్చిరి. ముముక్షువుల కియ్యది అతిముఖ్యమైనబోధగా నుండగలదు. ఏలయనిన, వేదములయొక్క సారమంతయు పిండి సంగ్రహరూపముగ సాక్షాత్ భగవాను డిచట పేర్కొనుచున్నారు. ప్రణవోపాసన బోధింపబోవుచున్నారు. ఆ పరబ్రహ్మపద మెట్టిదనిన -

(1) వేదవేత్తలు దానిని నాశరహితమైనదానినిగ (అక్షరముగ) పేర్కొనుచున్నారు. ప్రపంచములోని సమస్తపదార్థములు నాశవంతములు, క్షణికములు, క్షరములు. బ్రహ్మము (ఆత్మ) ఒకటియే నాశములేనిది, అక్షరమైనది, త్రికాలాబాధ్యమైనది. ప్రతివారును వారివారిజీవితములో ముఖ్యముగ తెలిసికొనదగినది ఈ పరబ్రహ్మమే అయియున్నది. తక్కినవి ఎన్నితెలిసికొనినను శాశ్వతసుఖము నవి ప్రసాదింపజాలవు. కనుకనే బాల్యకాలమున పిల్లలకు అక్షరాభ్యాసమని ఒక నియమమేర్పడినది. అక్షరమగు పరమాత్మను బోధించుటయే నిజమగు అక్షరాభ్యాసము. అక్షరములను నేర్పునపుడు పరబ్రహ్మవాచకమగు 'ఓం' కారమును మొట్టమొదట వ్రాయించుట కిదియే కారణము. కావున ఇతరవిద్యల నెన్నిటిని గ్రహించినను పరావిద్యయగు ఈ అక్షర (బ్రహ్మ) విద్యనుమాత్రము త్యజించరాదు. మఱియు వేదముల నెఱుగుటయనగా వేదార్థమును అనుభూతమొనర్చుకొనుట, ఆచరణయందుంచుట. 'వాచా' జ్ఞానము మాత్రము కలిగియుండుటకాదు. కనుకనే వేదవేత్తలు పరమాత్మను చక్కగ అనుభూతమొనర్చుకొని, సాక్షాత్కరించుకొని ఆతనిని 'అక్షరునిగ' కనుగొనగల్గిరి (అక్షరం వేదవిదో వదన్తి).

(2) అట్టి పరమాత్మ పదమునం దెవరు ప్రవేశింపగలరు? అను ప్రశ్నకుకూడ యిట సమాధానము చెప్పబడినది. రాగద్వేషరహితులు, కామక్రోధాది దుర్వ్యాసనావర్జితులు (వీతరాగులు) మాత్రమే మోక్షసౌధమున ప్రవేశింపగలరుగాని తదితరులు కాదు. మోక్షధామప్రవేశమునకీ రాగవివర్జితత్వ మొక టిక్కెట్టువంటిది. టిక్కెట్టులేనివారిని, అనుమతిపత్రము పొందియుండనివారిని గొప్పగొప్ప రాజభవనములం దెట్లు పోనీయరో, అట్లే కామము నశింపనివారు, కోరికలు తొలగనివారు, రాగాదులు క్షయింపనివారు అక్షరబ్రహ్మపదమున, మోక్షసౌధమున ప్రవేశింపజాలరు. అవి నశించినవారే నిరాటంకముగ, నిర్భయముగ పోగలరు. కాబట్టి 'నాకింకను మోక్షముకలుగలేదే' యని యెవరును వెతలనొందక భగవానుడు తెలిపిన ఈ వీతరాగత్వ మభ్యసించిన చాలును.

'యతయః' - (ప్రయత్నశీలురు) అని చెప్పుటవలన దైవవిషయమున లెస్సగ యత్నించువారు, పెక్కుకష్టములకోర్చి తీవ్రమగు సాధనలను జరుపువారు, ఇంద్రియనిగ్రహపరులు మాత్రమే మోక్షమార్గమున సాఫల్యము నొందగలరేకాని తదితరములగు సోమరులుకాదని స్పష్టమగుచున్నది. యత్నరహితులగు సోమరు లెన్నటికిని అక్షరమగు మోక్షపదమును బడయజాలరు. ఒక చిన్న ప్రాపంచిక వస్తువును సంపాదించుటకే ఎంతయోయత్న మావశ్యకమైయుండ, అనేక జన్మలనుండివచ్చుచున్న దుష్టవాసనలను, దుస్సంస్కారములను నశింపజేసి, పరబ్రహ్మమను మహోన్నతపదము నధిష్ఠించుటకు ప్రయత్న మవసరము కాదా?

(3) ఇక మూడవవిషయము బ్రహ్మచర్యము, 'ఏ పరమాత్మపదము నభిలషించుచు జనులు బ్రహ్మచర్యము ననుష్ఠించుచున్నారో!' అని యిచట చెప్పబడినందున దైవప్రాప్తికి, మోక్షమునకు బ్రహ్మచర్య మత్యావశ్యకమని తేలుచున్నది. మోక్షమునకై యత్నించువారికీబ్రహ్మచర్య మెంతయో సహాయపడగలదని ఈ భగవద్వాక్యములవలన స్పష్టమగుచున్నది. అధ్యాత్మక్షేత్రమున బ్రహ్మచర్యమున కెంతటి ప్రాముఖ్యతను భగవాను డొసంగిరో ఇచట విశదమగుచున్నది. కాయికముగా, వాచకముగా, మానసికముగా విషయసంపర్కము లేకుండుటయు, బ్రహ్మమందు చిత్తమును లగ్నముచేయుటయు బ్రహ్మచర్య మనంబడును.

'ప్రవక్ష్యే' - (లెస్సగచెప్పెదను) - 'వక్ష్యే' అనకుండ 'ప్రవక్ష్యే' అనుట వలన భగవానుడు చెప్పబోవు

బ్రహ్మోపాసనవిషయము ఎంతముఖ్యమైనదో, దాని యెడల ముముక్షువులు ఎంతటి విశ్వాసము కలిగియుండవలెనో తేటతెల్లమగుచున్నది. ఈ శ్లోకమునుబోలిన శ్లోకము కఠోపనిషత్తునందును గలదు★.

ప్ర:- పరమాత్మపదము (మోక్షపదము) ఎట్టిది?

ఉ:- నాశరహితమైనది (అక్షరము).

ప్ర:- ఈ సత్యము నెవరు తెలిసికొనుచున్నారు?

ఉ:- వేదవేత్తలగు మహనీయులు.

ప్ర:- అట్టి పరమాత్మపదమున ఎవరు ప్రవేశింపగల్గుచున్నారు?

ఉ:- కోరికలు నశించినవారు (వీతరాగులు), బ్రహ్మచర్యము ననుష్ఠించువారు.

ప్ర:- దీనినిబట్టి మోక్షప్రాప్తికి ఉపాయము లేవియని స్పష్టమగుచున్నది?

ఉ:- (1) కోరికలు నశించుట (రాగాదులు తొలగుట) (2) బ్రహ్మచర్యమును లెస్సగ అనుష్ఠించుట.

అ|| ప్రణవోపాసనారూపమగు ధ్యానపద్ధతిని రెండు శ్లోకములద్వారా వివరించి చెప్పుచున్నాడు -

12. సర్వద్వారాణి సంయమ్య మనో హృది నిరుధ్యచ
మూర్ధ్న్యాధాయాత్మనః ప్రాణమాస్థితో యోగధారణామ్.

13. ఓమిత్యేకాక్షరం బ్రహ్మ వ్యాహరన్ మామనుస్మరన్
యః ప్రయాతి త్యజన్దేహం స యాతి పరమాం గతిమ్.

టీక:- యః = ఎవడు, సర్వద్వారాణి = ఇంద్రియద్వారములన్నిటిని, సంయమ్య = బాగుగ అరికట్టి (నియమించి), మనః = మనస్సును, హృది = హృదయమందు (ఆత్మయందు), నిరుధ్యచ = లెస్సగస్థాపించి (నిలిపి), మూర్ధ్ని = శిరస్సునందు (బ్రహ్మరంధ్రమున), ప్రాణమ్ = ప్రాణవాయువును, ఆధాయ = ఉంచి, ఆత్మనఃయోగధారణామ్ = ఆత్మనుగూర్చిన యోగధారణమును (ఏకాగ్రచింతనమును), ఆస్థితః = పొందినవాడై (దృఢముగ నాశ్రయించినవాడై), బ్రహ్మ = పరబ్రహ్మమునకు వాచకమైన, ఓమ్ఇతి = 'ఓమ్' అను, ఏకాక్షరమ్ = ఒక్క అక్షరమును, వ్యాహరన్ = ఉచ్చరించుచు, మామ్ = నన్ను, అనుస్మరన్ = ఎడతెగక చింతించుచు. దేహమ్ = శరీరమును, త్యజన్ = విడుచుచున్నవాడై, ప్రయాతి = పోవుచున్నాడో, సః = అతడు, పరమాంగతిమ్ = సర్వోత్తమైన స్థానమును (మోక్షమును), యాతి = పొందుచున్నాడు.

తా:- ఎవడు ఇంద్రియద్వారములన్నిటిని బాగుగ అరికట్టి, మనస్సును హృదయమందు (ఆత్మయందు) లెస్సగా స్థాపించి, శిరస్సునందు (బ్రహ్మరంధ్రమందు) ప్రాణవాయువు నుంచి, ఆత్మనుగూర్చిన ఏకాగ్రచింతనము (యోగధారణ) గలవాడై పరబ్రహ్మమునకు వాచకమైన 'ఓమ్' అను ఒక్క

★ సర్వేవేదా యత్పదమామనన్తి తపాంసి సర్వాణి చ యద్వదన్తి
యదిచ్ఛన్తో బ్రహ్మచర్యం చరన్తి తత్తేపదం సంగ్రహేణ బ్రవీమ్యోమిత్యేతత్. (కఠ 1-2-15)

అక్షరమును ఉచ్చరించుచు నన్ను ఎడతెగక చింతించుచు శరీరమును వదలునో అతడు సర్వోత్తమస్థానమును (మోక్షమును) బొందుచున్నాడు.

వ్యాఖ్య:– పరమగతియగు మోక్షమునుబొందు విధాన మిచట చెప్పబడుచున్నది. ఈ విధానమును అంత్యకాలమున మాత్రము చేయవలెనని అర్థము కాదు. జీవితకాలమంతను ఆ ప్రకారముగ చేయుచు, అంత్యకాలమునగూడ అట్టిస్థితియందే ఉండవలెనని భావము. ఇచట నాలుగు సాధనలు చెప్పబడినవి – (1) ఇంద్రియద్వారముల నరికట్టుట (2) మనస్సును హృదయమందు స్థాపించుట (3) ప్రాణవాయువును శిరస్సునందుంచి ఆత్మచింతనారూపయోగధారణ నవలంబించుట (4) ఓంకారము నుచ్చరించుచు బ్రహ్మమును భావించుట. వానిని గుఱించి సంక్షేపముగ విచారించెదము.

(1) ఇంద్రియద్వారములన్నిటిని సంయమనమొనర్చుట ధ్యానమునకు అత్యావశ్యకము. వానిని తెరచియుంచినచో మనస్సు ఆ యా ఇంద్రియములవెంట బహిర్ముఖముగ జనుటవలన ధ్యేయమగు ఆత్మయందు ఏకాగ్రత కుదరదు. గాలి ఎక్కువగ వీచునపుడు కిటికీలు తెరచియుంచినచో ఇంటిలోనగల ప్రమిదదీపము ఆరిపోవునట్లు, ఇంద్రియద్వారములను అరికట్టనిచో జ్ఞానజ్యోతి ఆరిపోవును. కనుకనే ఇంద్రియములు వానివాని విషయములగు ఇంద్రియార్థములపైకి పోకుండ నిగ్రహించవలెనని ఇట చెప్పబడినది. 'సర్వేన్ద్రియాణి' అని చెప్పుటవలన ఏ ఒకటి రెండు ఇంద్రియములనో నిగ్రహించిన చాలదనియు అన్నిటిని నిగ్రహించవలెననియు బోధింపబడినది. ఒక్క కిటికీ తెరువబడియున్నను గాలికి దీపమారిపోవునుగదా! మోక్షప్రాప్తికి వలసిన నాలుగు సాధనలలోను ఇచట ఇంద్రియనిరోధమును మొట్టమొదటగా పేర్కొనుటలో ఒక విశేషము కలదు. అది యేదియనిన – వానిని అరికట్టిననేగాని తక్కిన ఏ యితర సాధనము చక్కగా జరుగదు. కనుకనే 'తస్మాత్త్వమిన్ద్రియాణ్యాదౌ నియమ్యభరతర్షభ' అని భగవాను డిదివఱలో చెప్పియుండిరి. 'ఆదౌ' మొదటనే ఆ పని చేయవలెనని ఆదేశించిరి. కాబట్టి మోక్షమును గోరువారందఱున్ను ప్రప్రథమమున తమ ఇంద్రియద్వారములు మూసి (అరికట్టి), బహిఃప్రపంచముపై వానిని విస్తరింపజేయక తాబేలు తన అవయవములను ముడుచుకొనునట్లు ఇంద్రియములను లోనికి ముడుచుకొనవలెను.

(2) తదుపరి మనస్సును హృదయమందు జేర్చవలెను. హృదయమనగా పరమాత్మస్థానము. బయట విచ్చలవిడిగ మనస్సును తిరగనీయక, లోనికిలాగి హృదయమున (ఆత్మయందు) స్థాపించవలెను. మనస్సుయొక్క జన్మస్థానము హృదయము. కావున దానిని అచటనే లయపఱచవలెను. మొదటిసాధనచే ఇంద్రియములను భృత్యువు లెపుడు నిగ్రహింపబడిరో, అపుడు నాయకుడగు మనస్సున్ను శక్తిహీనుడై సులభముగ వశపడును.

(3) పిమ్మట ప్రాణవాయువును శిరస్సునందు (బ్రహ్మరంధ్రమున) నిలిపి 'యోగధారణ'ము నవలంబించవలెను. మనస్సును పరమాత్మయందు నిశ్చలముగ నిలిపి ఏకాగ్రతతో ధ్యానించుటయే యోగధారణము.

(4) ఇక ధ్యానించుటకు చక్కని మంత్ర మిచట తెలుపబడినది. అదియే ప్రణవము (ఓంకారము). అది పరబ్రహ్మమునకు వాచకము. వేదములయొక్క సారము (ప్రణవస్సర్వవేదేషు). మంత్రముల కన్నిటికిని రాజు. 'వ్యాహరన్' (ఉచ్చరించుచు) – అని చెప్పి వెంటనే 'మామనుస్మరన్' (నన్నుమాటిమాటికి చింతనజేయవలెను) అనియు చెప్పుటవలన అట్టి ఓంకారమును కేవల ముచ్చరించినమాత్రమున

చాలదనియు, దాని యర్థమునుగూడ బాగుగ మననముచేయవలెననియు స్పష్టమగుచున్నది. ఏలయనిన మంత్రమునుమాత్ర ముచ్చరించి మంత్రార్థమును భావించనిచో ఆ మంత్రమువలన పూర్ణఫలము కలుగనేరదు. ఫిరంగిలో మందు మాత్రము కూరి గుండులేక కాల్చినచో శబ్దమువచ్చునేకాని లక్ష్యము నది భేదింపదు. అట్లే ప్రణవజపమున్ను అర్థయుక్తముగ చేసిననే బ్రహ్మమను లక్ష్యము నది చేర్చగలదు. 'అనుస్మరన్' అని పేర్కొనుటవలన మరల మరల ఎడతెరిపిలేక పరమాత్మను చింతనజేయవలెనని బోధింపబడినది.

ఈప్రకారముగ పై నాలుగుసాధనలను అవలంబించువాడు పరమాత్మపదమును శీఘ్రముగ జేరగలడని తెలుపబడినది. 'యః' (ఎవడైన) అని ప్రయోగింపబడినందువలన, ఏజాతివాడైనను, ఏమతమువాడైనను, స్త్రీయైనను, పురుషుడైనను, పైసాధన లాచరించినచో, ప్రణవమును జపించినచో పరమగతిని తప్పక బొందగలడని తెలుచున్నది. 'పరమాం గతిమ్' అని తెలుపుటవలన, బ్రహ్మపదవి ప్రపంచములోగల అన్నిపదవులకంటెను సర్వోత్కృష్టమైనదని స్పష్టముచేయబడినది. కాబట్టి చిన్నచిన్న ప్రాపంచిక పదవులకై శక్తిని ధారబోయుటకంటె నిరతిశయానందరూప సర్వోత్తమ ఆత్మపదవికై ప్రయత్నించుట మేలు.

ఈ శ్లోకముద్వారా ఈ క్రింది విషయములు స్పష్టపడుచున్నవి -

(1) జపముమాత్రము చాలదు. ధ్యానముకూడ ఉండవలెను. అనగా మంత్రోచ్చారణతోబాటు మంత్రార్థచింతనమున్ను ఉండవలెను.

(2) అన్నిమంత్రములలోను ఓంకారమే, అనగా ప్రణవమంత్రమే శ్రేష్ఠమైనది.

(3) భగవంతుని ఎపుడో ఒకపుడు స్మరించుట చాలదు. మరల మరల నిరంతరము స్మరించుచుండవలెను.

(4) ఇంద్రియములలో ఏ ఒకటి రెండింటినో అరికట్టుట చాలదు; అన్నిటిని నిగ్రహించవలెను.

(5) మనస్సు లయించుచోటు హృదయము.

(6) దైవముపై భక్తిశ్రద్ధలు గలిగియున్నవాడెవడైనను ప్రణవమంత్రమును జపించుచు, ధ్యానించుచు పరమాత్మపదము నొందవచ్చును. ఇచట జాతి మత కుల లింగ విచక్షణ యేమియులేదు.

ప్ర:— ఈ ప్రపంచమున సర్వోత్తమస్థాన మెయ్యది?

ఉ:— పరమాత్మస్థానము (బ్రహ్మపదవి).

ప్ర:— దాని నెవరు పొందగలరు?

ఉ:— ఎవడు (1) సమస్తేంద్రియములను నిగ్రహించునో (2) మనస్సును హృదయమున (ఆత్మయందు) స్థాపించునో (3) ప్రాణవాయువును, లేక దృష్టిని శిరస్సునందు (బ్రహ్మరంధ్రమునందు) నిలిపి ఆత్మచింతనారూప యోగధారణ నవలంబించునో (4) 'ఓం' అను ఏకాక్షరమైన ప్రణవమంత్రమును జపించుచు ప్రణవార్థమగు పరబ్రహ్మమును లెస్సగ చింతించుచుండునో, అట్టివాడు ఆ సర్వోత్తమ దైవపదమును బొందగలడు.

అ॥ నిరంతర యత్నశీలునిచే పరమాత్మ సులభముగ పొందబడునని వచించుచున్నాడు -

14. అనన్యచేతాస్సతతం యో మాం స్మరతినిత్యశః
తస్యాహం సులభః పార్థ నిత్యయుక్తస్య యోగినః.

టీక:– పార్థ = ఓ అర్జునా!, యః = ఎవడు, అనన్యచేతాః = ఇతరవిషయములందు ప్రవర్తింపని మనస్సుగలవాడై, మామ్ = నన్ను, నిత్యశః = ప్రతినిత్యము (ప్రతిదినము), సతతమ్ = ఎల్లప్పుడు, స్మరతి = స్మరించుచున్నాడో, నిత్యయుక్తస్య = నిరంతరధ్యానపరుడైన, తస్య = అతనికి, అహమ్ = నేను, సులభః = సులభముగా పొందబడువాడనగుదును.

తా:– ఓ అర్జునా!, ఎవడు అనన్యచిత్తుడై నన్నుగూర్చి ప్రతిదినము నిరంతరము స్మరించుచుండునో అట్టి నిరంతరధ్యానపరునకు నేను సులభముగ పొందబడువాడనై యున్నాను.

వ్యాఖ్య:– భగవంతుని ఎవరు సులభముగ పొందగలరో యిచట వచింపబడినది. మోక్షమునుబడయుట, భగవానుని సాక్షాత్కరించుట బహుకష్టతరమని జనులు భావించుదురు. కాని చేయవలసిన పద్ధతిప్రకారము ప్రయత్నముచేసినచో బహుసులభముగ పరమాత్మను పొందవచ్చునని ఇచట చెప్పబడుచున్నది. ఎవడు అనన్యచిత్తుడై ప్రతిదినము నిరంతరము భగవచ్చింతన చేయుచుండునో ఆతడు దైవమును సులభముగ పొందగలడని వచింపబడినది.

'అనన్యచేతాః' – చిత్తమందు ఇతరచింతలెవ్వియు లేక భగవత్సంబంధమైన భావనలే కలిగియుండుట అనన్యచిత్తముయొక్క లక్షణము. మనస్సు దృశ్యపదార్థములపైకిపరుగిడక దృక్స్వరూపమగు పరమాత్మయందే లగ్నమైయుండవలెను, సామాన్యమైన జనులయొక్క మనస్సు ఎక్కువగా విషయములపైననే ప్రసరించుచుండును. అట్టిది 'అనన్యచిత్తము' కాదు, 'అన్యచిత్తమే' యగును. మఱికొందఱి చిత్తము కొంత దృశ్యవిషయములపైకి, కొంత దైవముపైకి వ్యాపించుచుండును. ఇదియు అనన్యచిత్తముకానేరదు. ఈ అనన్యత్వమును స్పష్టముగ విశదపఱచుటకే కాబోలు ఇచట 'సతతమ్' (ఎల్లప్పుడును), 'నిత్యశః' (ప్రతిదినము) అను రెండు సమానార్థకపదములు ప్రయోగింపబడినవి. దీనినిబట్టి నిరంతరదైవస్మరణను భగవాను డెంతనొక్కిచెప్పిరో తేటతెల్లమగుచున్నది. కొందఱు ఏదియోయొకరోజున నిరంతరము దైవమును స్మరించుదురు; మఱికొందఱు ప్రతిరోజు కొద్దిసేపు దైవమును భజించుదురు. ఈ రెండు పద్ధతులును మంచివేకాని అవిచాలవు. ప్రతిదినము, నిరంతరము ఎడతెగక దైవస్మరణ చేయుటను బాగుగ అభ్యసించవలెను. అదియే అనన్యచిత్తుని లక్షణము. అట్టి వానికే భగవంతుడు సులభసాధ్యుడగును. ఆతడే నిత్యయుక్తుడు. నిరంతరధ్యానపరుడు. అట్టి నిరంతర దైవచింతనము ప్రారంభమున కుదరకపోయినను ఎప్పటికైనను ఆస్థితిని అభ్యసించియే తీరవలెను.

ఏలయనిన, భగవద్విస్మృతి ఏ క్షణమందు సంభవించునో, ఆ క్షణమందే మాయ ప్రవేశించి చిత్తమున నిలద్రొక్కుకొని జీవుని మరల విషయోన్ముఖునిగ జేయుటకు యత్నించును. కాబట్టి ఈ విషయమున సాధకుడు బహుజాగరూకుడైయుండి దైవవిస్మృతి ఏకాలమందును కలుగకుండులాగున చూడవలయును. 'నాస్తిజాగరతో భయమ్' అనునట్లు దైవవిషయమున సదా మేలుకొనియుండువానికిక సంసారభయ ముండనేరదు. కాబట్టి నిరంతర భగవత్స్మరణద్వారా మాయకు ఒకింతేని చిత్తమందు అవకాశమివ్వక నుండవలెను. అట్టి నిరంతర దైవస్మరణశీలుడే పరమాత్మను సులభముగ బొందగలడని యిట చెప్పబడినది. (దీనినిబట్టి, అట్టి అనన్యదైవచింతన, నిత్యయుక్తత్వము లేనివారికి దైవప్రాప్తి సులభతరముకాదని

సూచితమగుచున్నది). కావున దైవప్రాప్తికి సులభమార్గమును అభిలషించువారందఱును శ్రీకృష్ణపరమాత్మ కరుణతో వచించిన ఈ ఉపాయము నవలంబించి జన్మ సార్థక మొనర్చుకొనవలెను.

ప్ర:— భగవంతుని ఎవరు సులభముగ పొందగలరు?

ఉ:— (1) అనన్యచిత్తులై (2) ప్రతిదినము ఎడతెగక నిరంతరము దైవమునుగూర్చి చింతించువారు (అనగా నిత్యయుక్తులు) భగవంతుని సులభముగ పొందగలరు.

ప్ర:— దీనినిబట్టి భగవత్ప్రాప్తికి (మోక్షమునొందుటకు) సులభోపాయమేమియని తెలుచున్నది?

ఉ:— (1) అనన్యచిత్తత్వము (చిత్తమందు దైవము తప్ప ఇతర దృశ్యచింతన యేదియు లేకుండుట) (2) నిరంతర దైవస్మరణము.

అ॥ అట్లు పరమాత్మనుపొందినవారు మరల దుఃఖభూయిష్టమగు ఈ సంసారమును బడయరని వచించుచున్నాడు -

15. మాముపేత్య పునర్జన్మ దుఃఖాలయ మశాశ్వతమ్
నాప్నువన్తి మహాత్మానస్సంసిద్ధిం పరమాం గతాః.

టీక:— పరమామ్ = సర్వోత్తమమైన, సంసిద్ధిమ్ = మోక్షమును, *గతాః* = పొందిన, *మహాత్మానః* = మహాత్ములు, మామ్ = నన్ను, ఉపేత్య = పొందినవారై (బ్రహ్మత్వమును బడసినవారై), పునః = మరల, *దుఃఖాలయమ్* = దుఃఖములకు నిలయమున్ను, అశాశ్వతమ్ = అనిత్యమైనదియునగు, జన్మ = జన్మమును, నాప్నువన్తి = పొందరు.

తా:— సర్వోత్తమమైన మోక్షమును పొందిన మహాత్ములు నన్ను పొందినవారై మరల - దుఃఖనిలయమై అనిత్యమైనట్టి - జన్మను ఎన్నటికిని పొందనేరరు.

వ్యాఖ్య:— భగవంతుని బొందినవారు మరల ఈసంసారకూపమున పడరని ఇచట తెలుపబడుచున్నది. దైవమును పొందనంతవఱకు జీవుడు పుట్టుట, చచ్చుట అను ఈ జననమరణప్రవాహరూపమైన సంసారచక్రమున తగుల్కొని నానాబాధలనందుచుండును. పరమాత్మను పొందినపిదప మరల నతనికి పునరావృత్తియుండదు. మరల ఈ సంసారమున పుట్టుటగాని, దుఃఖములనుభవించుటగాని యుండనేరదు. కాబట్టి మోక్షముయొక్క ఆవశ్యకతయేమియో ఇచట ఋజువుచేయబడినది. భగవత్ప్రాప్తిగాని, మోక్షముగాని ఏల పొందవలెనని కొందఱు ప్రశ్నింతురు. అట్టివారి కీశ్లోకమున చక్కటి సమాధానమొసంగబడినది. భగవానుని పొందనిచో జననమరణాదులనుండి విముక్తిసంభవింపదు. అందుచే దుఃఖమున్ను అంతముకాదు. కాబట్టి దుఃఖరాహిత్యమునకై దైవమును తప్పక ఆశ్రయించవలసియున్నది.

అయితే కొందఱు - 'ఈజన్మ అనేక విషయభోగములతోగూడి చాల ఆనందకరమునున్నదే' అని చెప్పవచ్చును. ఇట్టి విపరీతబుద్ధులకు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ ఈ శ్లోకమున సూటిగ జవాబు చెప్పిరి. 'జన్మ' అనునది యెట్టిదో ఎట్టిస్వభావము గలిగియున్నదో విస్పష్టముగ నిచట తెలియజేసిరి. (1) దుఃఖాలయము (2) అశాశ్వతము - అను రెండు విశేషణములచే భగవానుడు జన్మనుగూర్చి వర్ణించిరి. అనగా అది దుఃఖమునకు

నిలయము, అనిత్యము అని యర్థము. ఈ రెండు దోషములును జన్మయందు కలవు. కావున అట్టిది సౌఖ్యప్రద మెట్లు కాగలదు. ఒకవేళ ఒకింత సుఖము కనుపించినను, అది ఆభాససుఖము, ప్రతిబింబసుఖము, దుఃఖమిశ్రితసుఖమేకాని, అవిచ్ఛిన్న నిరతిశయ సుఖము కాదు. ప్రాపంచికసుఖము దుఃఖమునుగూడ తనవెంట తెచ్చుకొనుచుండును. కావుననే విజ్ఞుల దృష్టియందిది గణనీయముకాకున్నది. ఇక్కారణమున భగవానుడు జన్మను 'దుఃఖాలయమ'ని పేర్కొనిరి. ఆలయమనగా నెలవు, స్థానము. రామాలయము, కృష్ణాలయము, శివాలయము - అనునవి ఆ యా దేవతలకు, అవతారములకు నెలవులై యెట్లున్నవో, అట్లే జన్మయు దుఃఖాలయమైయుండుటవలన దుఃఖాసురునకు కాపురస్థలమై యున్నదని అర్థము. సుఖదేవతకుకాదు. అవివేకముచే జనులిచట సుఖమున్నదని తలంచుచున్నారేకాని వాస్తవముగ దుఃఖమే కలదని పైభగవద్వాక్యముద్వారా స్పష్టపడుచున్నది. త్రికాలజ్ఞుడును, సర్వజ్ఞుడునగు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ జనులయొక్క పొరబాటు గమనించి ప్రపంచముయొక్క యథార్థస్థితిని జన్మయొక్క వాస్తవస్వరూపమును ఇచట బహిర్గతముచేసివైచిరి. 'ఓ జీవులారా! ప్రపంచసుఖములనుజూచి మోసపోకుడు. అందు సుఖమున్నదని తలంచి వానివెంట పరుగెత్తి జీవితములను నాశముచేసికొనకుడు. అవి దుఃఖాలయములేకాని సుఖాలయములు కావు. క్షణికములే కాని శాశ్వతములుకావు' - అని పరమాత్మ జనులను హెచ్చరించుచున్నారు. వాస్తవముగ విచారించిన అవిద్యయొక్క ప్రభావముచే జనులట్లు దుఃఖమును సుఖముగ తలంచుచున్నారు.★

కాబట్టి దుఃఖాలయమై, శాశ్వతమైనట్టి ఈ జన్మపంకమున మరల పడకుండులాగున చూడవలెను. అయితే అందులకుపాయమేమి? 'మాముపేత్య' - ఇదియే ఉపాయము. అనగా భగవానుని పొందుటయే, ఆశ్రయించుటయే. కావున భక్తిజ్ఞానవైరాగ్యధ్యానాదులద్వారా పరమాత్మను పొందుటకై జనులు ఈ జన్మయందే తీవ్రతరయత్నమాచరించవలెను. భగవత్సాయుజ్యము 'పరమాం సంసిద్ధిమ్' - సర్వోత్కృష్టమగు పదముగ, సిద్ధిగ వర్ణింపబడుటవలన సమస్త ఇతరపదములన్నియు దానికంటె తక్కువేయని స్పష్టమగుచున్నది. మఱియు మహాత్ములెందఱో అట్టి సంసిద్ధినిబడసిరని యిచట చెప్పబడుటచే తక్కినవారున్ను ప్రయత్నాతిశయముచే తప్పక పొందగలరనియు తేలుచున్నది. అయితే మహాత్ముడు కావలెనేకాని అల్పాత్ముడుకాదు. నిర్మలచిత్తులై, పరమాత్మ నాశ్రయించువారు మహాత్ములు. మలినచిత్తులై దృశ్యభోగములవెంట పరుగిడువారు అల్పాత్ములు. కావున మహాత్ములగుటకే యత్నించవలెను. 'మహాత్మా' అనునది ఒకబిరుదు. అసత్యము నాశ్రయింపక సత్యము నాశ్రయించువారందఱికిని, క్షణికము నాశ్రయించక శాశ్వతము నాశ్రయించువారందఱికిని, అనాత్మ నాశ్రయించక ఆత్మనే ఆశ్రయించువారందఱికిని ఆ బిరుదు తప్పక లభించగలదు. పరమాత్మ నాశ్రయించు అట్టి మహనీయులు జన్మరాహిత్యరూప కైవల్యము నొందుటవలన మరల దుఃఖభూయిష్టమగు ఈ సంసారమునకు తిరిగిరారనియు, మరల జన్మను బొందరనియు ఇచట చెప్పబడినది. నది సముద్రమునుజేరినపిదప మరల వెనుకకు బోదుగదా! అట్లే జీవన్ముక్తులుకూడ. కాబట్టి దుఃఖమును కోరనివారందఱున్ను, సుఖము నభిలషించువారందఱున్ను పైన దెలిపిన ఈ భగవద్వాక్యములందు విశ్వాసము కలవారై, జన్మను సంసారమును దుఃఖప్రదముగనెంచి అది వదలిపోవుటకై భగవదాశ్రయమను ఏకైక ఉపాయము నవలంబించి తరించవలయును.

★ అనిత్యాశుచిదుఃఖానాత్మసు నిత్యశుచిసుఖాత్మఖ్యాతిరవిద్యా (పతంజలి)

అనిత్యమైనదానిని నిత్యముగను, అపవిత్రమైనదానిని పవిత్రముగను, దుఃఖమును సుఖముగను, అనాత్మను ఆత్మగను తోపింపజేయునదే అవిద్య.

ప్ర:- ఈ ప్రపంచముయొక్క (లేక ఈ జన్మయొక్క) స్వరూపమెట్టిది?

ఉ:- ఇది (1) దుఃఖనిలయము (2) అశాశ్వతము - అయియున్నది.

ప్ర:- ఇట్టి సంసారమును (లేక జన్మను) ఎవరు పొందకుందురు?

ఉ:- భగవంతుని పొందిన మహనీయులు.

ప్ర:- భగవత్సాయుజ్య మెట్టి పదవి అయియున్నది?

ఉ:- సర్వోత్తమమగు పదవి (సిద్ధి) అయియున్నది.

ప్ర:- దుఃఖరాహిత్యమున కుపాయమేమి?

ఉ:- మరల జన్మలేకుండుటయే.

ప్ర:- జన్మలేకుండుటకు మార్గమేమి?

ఉ:- భగవంతుని పొందుటయే.

అ॥ ఒక్క పరమాత్మస్థానమును బొందినతప్ప తక్కిన ఏలోకమున కేగినను మరల జన్మతప్పదని యిచట తెలుపుచున్నాడు -

16. ఆబ్రహ్మభువనాల్లోకాః★ పునరావర్తినోఽర్జున
మాముపేత్య తు కౌన్తేయ పునర్జన్మ న విద్యతే.

టీక:- అర్జున = ఓ అర్జునా!, ఆబ్రహ్మభువనాల్లోకాః = బ్రహ్మలోకమువఱకుగల లోకములన్నియు, పునరావర్తినః = తిరిగివచ్చెడి స్వభావముగలవి (పునర్జన్మను గలుగజేయునట్టివి), కౌన్తేయ = ఓ అర్జునా!, మామ్ = నన్ను, ఉపేత్య తు = పొందినట్లైననో, పునర్జన్మ = మరలజన్మ, న విద్యతే = లేదు.

తా:- ఓ అర్జునా! బ్రహ్మలోకమువఱకుగల లోకములన్నియు తిరిగివచ్చెడి స్వభావము కలవి (అనగా వానిని పొందినవారు మరల జన్మమెత్తవలసియే వచ్చుదురు). నన్ను పొందినవారికో మరల జన్మయేలేదు.

వ్యాఖ్య:- బ్రహ్మాండకుహరమునం దెన్నియో లోకములుకలవు - భూలోకము, స్వర్గలోకము, బ్రహ్మలోకము మున్నగునవి. కాని అవియన్నియు పునరావృత్తి గలవియైయున్నవి. అనగా వానిని పొందినవాడు మరల జన్మయెత్తును. కాని పరమాత్మనుబొందినవాడు మరల నెన్నటికిని జన్మనుబడయడు. ఇదియే దైవసాక్షాత్కారమందలి విశేషము. దీనికి కారణము కలదు. బ్రహ్మలోకపర్యంతముగల సమస్తలోకములున్ను దృశ్యమునందంతర్గతములైయున్నవి. కనుకనే జన్మాదులకు హేతువులైయున్నవి. ఆత్మ (దైవము) ఒకటియే ఈ ప్రపంచమున దృశ్యముకాని వస్తువు. అది ఆ దృశ్యమును సాక్షిగా జూచు దృగ్వస్తువు. అది దేశకాలక్రియలకు వశముకాక పరిణామరహితమై, నాశవర్జితమై యుండును. అట్టి పరమాత్మపదమును బడసినవానికి కర్మము లేదు, జన్మములేదు.

కాబట్టి పునరావృత్తితో గూడిన స్వర్గాది ఇతరలోకములకై యత్నించుటలో జీవితమును

ధారబోయుటకంటె భక్తివైరాగ్య విచారణాది సాధనములద్వారా ఆత్మలోకమును చేరుటయే మేలు. అనగా భగవత్సాయుజ్యమును బడయుటయే శ్రేయస్కరము.

ప్ర:– మరల జన్మ కలుగకుండుటకై ఉపాయమేమి?

ఉ:– పరమాత్మను బొందుటయే.

ప్ర:– బ్రహ్మలోకమువఱకుగల సమస్తలోకములయొక్క స్వభావమేమి?

ఉ:– పునరావృత్తి (అచటికిబోయినవారికి మరల జన్మము కలుగును).

అ॥ బ్రహ్మదిలోకములయొక్క నశ్వరస్వభావమును, కాలాధీనత్వమును తెలుపుచున్నాడు –

17. సహస్రయుగపర్యన్తమహర్యద్బ్రహ్మణో విదుః
రాత్రిం యుగసహస్రాన్తాం తేఽహోరాత్రవిదో జనాః.

టీక:– (యే) *జనాః* = ఏజనులు, *బ్రహ్మణః* = బ్రహ్మదేవునియొక్క, *యత్ అహః* = ఏ పగలు (కలదో దానిని), *సహస్రయుగపర్యన్తమ్* = వేయియుగముల పరిమితిగల దానిగను, *విదుః* = ఎఱుంగుదురో, *తే* = అట్టివారు, *అహోరాత్రవిదః* = రాత్రింబగళ్ళుయొక్క (కాలముయొక్క) తత్త్వము నెఱింగినవారగుదురు (కాలతత్త్వమును తెలిసికొనినవారగుదురు.)

తా:– ఏ జనులు బ్రహ్మదేవునియొక్క పగటిని వేయియుగముల పరిమితిగలదానిగను, అట్లే రాత్రిని వేయియుగముల పరిమితిగలదానిగను ఎఱుంగుదురో, అట్టివారు రాత్రింబగళ్ళుయొక్క తత్త్వమును బాగుగ నెఱింగిన వారగుదురు.

వ్యాఖ్య:– బ్రహ్మలోకము వఱకుగల సమస్తలోకములు కాలమునకు లోబడినవని, క్షయశీలములని, పరిణామవంతములని, జన్మకారణములని క్రిందటి శ్లోకమున తెలుపబడినది. ఇచట బ్రహ్మదేవునియొక్క కాలపరిమితిని సూచించుచు, తద్ద్వారా బ్రహ్మలోకమున్ను కాలమునకులోబడియే యున్నదను భావమును భగవానుడు వ్యక్తీకరించుచున్నారు. బ్రహ్మదేవుని పగలు వేయి మహాయుగముల కాలము. అట్లే ఆతని రాత్రియు వేయి మహాయుగములు. ఈ ప్రకారముగ బ్రహ్మదేవుని ఒక్కరోజు రెండువేల మహాయుగముల కాలపరిమితి గలిగియున్నది. మహాయుగమనగా నలుబదిమూడులక్షల ఇరువదివేల సంవత్సరముల కాలము. ఎట్లనిన –

కలియుగము –	432000	సంవత్సరములు	
ద్వాపరయుగము –	864000	,,	(కలియుగమునకు రెండు రెట్లు)
త్రేతాయుగము –	1296000	,,	(కలియుగమునకు మూడు రెట్లు)
కృతయుగము లేక			
సత్యయుగము –	1728000	,,	(కలియుగమునకు నాలుగు రెట్లు)
మొత్తము	4320000	సంవత్సరములు = 1 మహాయుగము	

ఈ మొత్తముకాలము ఒక మహాయుగ మనబడును. అట్టి వేయి మహాయుగములు బ్రహ్మదేవునకు ఒక పగలు. మఱియొక వేయి రాత్రి.

అనగా, 4320000 x 1000 = 4320000000 సంవత్సరములు బ్రహ్మదేవుని పగలు.

4320000000 x 2 = 8640000000 సం॥ బ్రహ్మదేవుని ఒకరోజు.

ఇట్టిరోజులు 360 చేరి బ్రహ్మదేవుని ఒక సంవత్సరకాల మగును. అట్టి సంవత్సరములు 100 చేరి బ్రహ్మదేవుని ఆయుర్దాయ మగును. దీనినిబట్టి బ్రహ్మలోకమున్ను కాలగర్భమున ఇమిడియే యున్నదనియు, ఒకానొకసమయమున అదియు నశించియేతీరుననియు స్పష్టమగుచున్నది. కావున విజ్ఞుడు అట్టి నశ్వరలోకములనుగాని, తల్లోకాంతర్గత భోగసముదాయమునుగాని వాంఛింపక, కాలాతీతుడగు పరమాత్మనే ఆశ్రయించి తరించి పోవును. సమస్తపదార్థములను, బ్రహ్మాండములను కాలము గ్రసించివేయును. కాలమును పరమాత్మ గ్రసించివేయును. అతడు అంతకాంతకుడు. కావున ఏ మహనీయునియందు దేశకాలాదులన్నియు కల్పితములై వెలయుచున్నవో, అట్టి సత్యస్వరూపుడగు పరమాత్మ నాశ్రయించుటయు, కాలమునకు లోబడినవానియందు విరక్తి గలిగియుండుటయు కాలతత్త్వము నెఱింగినవాని లక్షణము. ఈ ప్రకారము దృశ్యప్రపంచముయొక్క నశ్వరత్వము (కాలాధీనత్వము), ఆత్మయొక్క శాశ్వతత్వము నెఱింగినవాడే కాలజ్ఞానము గలవాడు. అహోరాత్రవిదుడు.

ప్ర:– బ్రహ్మదేవుని పగలు, రాత్రి ఎంతెంత కాలపరిమాణము గలిగియున్నవి?

ఉ:– ఒక్కొక్కటి వేయి మహాయుగముల కాలము గలిగియున్నది.

ప్ర:– దీనినిబట్టి తేలిన యంశమేమి?

ఉ:– బ్రహ్మలోకముగూడ కాలమునకు లోబడినదేయని తెలుచున్నది. కాలమునకు లోబడనివాడు ఒక పరమాత్మయే. కావున జన్మరాహిత్యమునకై, మోక్షమునకై ఆతనినే ఆశ్రయించవలెనని భావము.

అ॥ ప్రపంచముయొక్క నశ్వరస్వభావమును, పరిణామశీలత్వమును తెలియజేయుచున్నాడు –

18. అవ్యక్తాద్వ్యక్తయః సర్వాః ప్రభవన్త్యహరాగమే
రాత్ర్యాగమే ప్రలీయన్తే తత్రైవావ్యక్తసంజ్ఞకే.

టీక:– అహరాగమే = పగటియొక్క ప్రారంభమునందు, అవ్యక్తాత్ = అవ్యక్తము (ప్రకృతి) నుండి, సర్వాః = సమస్తములైన, వ్యక్తయః = చరాచరవస్తువులు, ప్రభవన్తి = పుట్టుచున్నవి, రాత్ర్యాగమే = రాత్రియొక్క ప్రారంభమునందు, అవ్యకసంజ్ఞకే = అవ్యక్తమను పేరుగల, తత్రైవ = దానియందే (ఆ ప్రకృతియందే), ప్రలీయన్తే = లీనమగుచున్నవి.

తా:– బ్రహ్మదేవుని పగలు ప్రారంభమగునపుడు అవ్యక్తము (ప్రకృతి) నుండి సమస్త చరాచరవస్తువులు పుట్టుచున్నవి. మరల రాత్రి ప్రారంభమగునపుడు ఆ అవ్యక్తమునందే లీనమగుచున్నవి.

వ్యాఖ్య:– ఒక్క పరమాత్మతప్ప తక్కినవస్తువులన్నియు పుట్టుక, చావు కలవియేయగును. ఆ పదార్థములన్నియు పరమాత్మయందే కల్పితముగనున్న మాయయందు (అవ్యక్తము, లేక, మూలప్రకృతి యందు) ఉద్భవించి లయించుచుండును. నిద్రయను తమస్సునందు స్వప్నపదార్థములన్నియు సృష్టింపబడి మరల ఆ తమస్సునందే విలీనములైపోవునట్లును, మేలుకొనినవానికి వానితో ఏ సంబంధమును లేనట్లును, ఈ సమస్త జగత్తుకూడ పరమాత్మయందు ఆభాసరూపముననున్న అవ్యక్తము (ప్రకృతి) నందుద్భవించుచు,

తిరిగి దానియందే లయించుచున్నది. కావున ఈ సృష్టిప్రళయములతో వాస్తవముగ పరమాత్మకు ఏ సంబంధమున్ను లేదు. అయినను వాని యన్నింటికిని ఆధారభూతుడై అధిష్ఠానరూపుడై వెలయుచున్నాడు.

ప్ర:– ఈ సమస్త జగత్పదార్థములు దేనినుండి పుట్టుచున్నవి?

ఉ:– అవ్యక్తమునుండి (అవ్యక్తము = మూలప్రకృతి, మాయ).

ప్ర:– ఎప్పుడు పుట్టును?

ఉ:– బ్రహ్మదేవుని పగలు ప్రారంభమగునపుడు.

ప్ర:– ఎపుడు లయించును? ఎచ్చోట లయించును?

ఉ:– బ్రహ్మదేవునియొక్క రాత్రి ప్రారంభమగునపుడు లయించును. ఎచట పుట్టుచున్నవో ఆ అవ్యక్తమునందే తిరిగి లయించుచున్నవి.

అ॥ దైవతత్త్వమెఱుంగనంతవఱకు జీవు లీప్రకారమే మరలమరల పుట్టుచు గిట్టుచునుందురని వచించుచున్నాడు –

19. భూతగ్రామస్స ఏవాయం భూత్వా భూత్వా ప్రలీయతే
రాత్ర్యాగమేఽవశః పార్థ ప్రభవత్యహరాగమే.

టీక:– *పార్థ* = ఓ అర్జునా!, *స ఏవ అయమ్ భూతగ్రామః* = అట్టి యీ ప్రాణిసమూహమే, *అవశః* = కర్మపరాధీనమై, *భూత్వాభూత్వా* = పుట్టిపుట్టి (అనేకజన్మలెత్తి), *రాత్ర్యాగమే* = (బ్రహ్మదేవుని) రాత్రియొక్క ప్రారంభమున, *ప్రలీయతే* = లయ మొందుచున్నది, (తిరిగి), *అహరాగమే* = (బ్రహ్మదేవుని) పగటియొక్క ప్రారంభమున, *ప్రభవతి* = పుట్టుచున్నది.

తా:– ఓ అర్జునా! ఆ యీ (పూర్వకల్పమందలి) ప్రాణిసమూహమే కర్మ పరాధీనమై పుట్టిపుట్టి (బ్రహ్మదేవుని) రాత్రియొక్క ప్రారంభమున (మరల) విలయమొందుచున్నది. తిరిగి (బ్రహ్మదేవుని) పగటియొక్క ప్రారంభమున పుట్టుచున్నది.

వ్యాఖ్య:– పూర్వకల్పమందలి ఆ ప్రాణిసముదాయమే కర్మపరాధీనమై మరల ఈ కల్పమందు పుట్టుచున్నది. మరల చచ్చుచు మరల పుట్టుచు – ఈ ప్రకారముగ సంసార మహాచక్రమున తిరుగాడుచున్నది. 'భూత్వాభూత్వా' అని చెప్పినందువలన జీవునకు ఒకటి రెండు జన్మలుకాదనియు, (జ్ఞానప్రాప్తిచే) కర్మము అంతము కానంత వఱకు ఎన్నియో జన్మలెత్తుచుండుననియు స్పష్టమగుచున్నది. కర్మబద్ధుడు కావున జీవుడు 'అవశుడని' చెప్పబడెను. ఆశాపాశములను సంకెళ్ళచే బద్ధుడైనందువలన అతడు అస్వంతత్రుడై యున్నాడు. కావున ప్రయత్నపూర్వకముగ ఆత్మజ్ఞానమును సంపాదించి తద్వారా కర్మబంధమును ఛేదించివైచి ఈ జననమరణరూప సంసారచక్రపరిభ్రమణము నుండి విడుదలను బొందవలెను. ఇప్పటి కెన్నియోకోట్ల జన్మలను జీవుడెత్తియున్నాడు. ఏదియో సుకృతవశమున ఈ మానవజన్మ వచ్చినది. ఎంతయో సౌభాగ్యముచే లభించిన అట్టి ఈ మానవజన్మను సదుపయోగముచేసికొని, పరమార్థ విజ్ఞానమునుబడసి జన్మపరంపరకు పూర్ణవిరామము (Fuilstop) ను పెట్టవలెను. ఇంతవఱకు అవివేకముచే జనులు అపూర్ణవిరామము (Comma) నే పెట్టుచువచ్చిరి. కావున ఇప్పటికైనను తెప్పరించుకొని, భగవంతు నాశ్రయించి జన్మపరంపరను అంతముగావించుకొనుట ఉత్తమము.

ప్ర:– (కర్మము రహితము కానంతవఱకు) జీవులగతి యెట్లుండును?

ఉ:– వారు సృష్ట్యారంభమున పుట్టుచు, ప్రళయమందు లయించుచునుందురు.

ప్ర:– కర్మబంధము దేనిచే తొలగును?

ఉ:– ఆత్మజ్ఞానముచే, స్వస్వరూపానుభవముచే (జ్ఞానాగ్నిస్సర్వకర్మాణి భస్మసాత్కురుతే తథా) (4--37).

అ॥ ఈ అవ్యక్తము (ప్రకృతి) కంటె పరమాత్మ అతీతుడనియు, నాశరహితుడనియు వచించుచున్నాడు –

20. పరస్తస్మాత్తు భావోఽన్యోఽవ్యక్తోఽవ్యక్తాత్సనాతనః
యస్స సర్వేషు భూతేషు నశ్యత్సు న వినశ్యతి.

టీక:– *యః భావః* = ఏ పరమాత్మవస్తువు (అక్షరపరబ్రహ్మము), *తస్మాత్ అవ్యక్తాత్తు* = ఆ అవ్యక్తము (ప్రకృతి) కంటెను, *అన్యః* = వేఱైనదియు, *పరః* = ఉత్తమమైనదియు, *అవ్యక్తః* = ఇంద్రియములకు గోచరింపనిదియు, *సనాతనః* = పురాతనము (అనాది) అయినదియునగునో, *సః (భావః)* = ఆ పరమాత్మవస్తువు, *సర్వేషుభూతేషు* = సమస్తప్రాణికోట్లు, *నశ్యత్సు (సత్స్వపి)* = నశించుచున్నను, *న వినశ్యతి* = నశించదు.

తా:– ఏ పరమాత్మ వస్తువు ఆ అవ్యక్తము (ప్రకృతి) కంటె వేఱైనదియు, ఉత్తమమైనదియు, ఇంద్రియములకు వ్యక్తముకానిదియు, పురాతనమైనదియునగునో, అయ్యది సమస్తప్రాణికోట్లు నశించినను తాను నశించకయే యుండును.

వ్యాఖ్య:– క్రిందటిశ్లోకమున అవ్యక్తము (మాయాప్రకృతి) ను గూర్చి చెప్పబడినది. ఇపుడు ఆ అవ్యక్తముకంటె పరమైన వస్తువొకటికలదనియు, అదియే శాశ్వతపరబ్రహ్మమనియు నిచట తెలుపుచున్నారు. మాయాంతర్గతములైన ప్రపంచమందలి సమస్తప్రాణికోట్లకును, ఆ పరమాత్మకును ఎంతయో వ్యత్యాసముగలదు. ఎట్లనిన –

ప్రాణికోట్లు	పరమాత్మ
(1) మాయకులోబడినవారు	మాయాతీతుడు. ప్రకృతిని వశమందుంచుకొనినవాడు
(2) అల్పరూపులు	మహత్తర చిద్రూపుడు
(3) ఇంద్రియములకు గోచరించువారు	ఇంద్రియాగోచరుడు (అవ్యక్తరూపుడు)
(4) ఆది (ఆరంభము) కలవారు	అనాదిరూపుడు (సనాతనుడు)
(5) నాశము కలవారు	అవినాశి

ఈ ప్రకారముగ సమస్త భూతకోట్లకును పరమాత్మకునుగల భేద మీశ్లోకమున చక్కగ నిరూపింపబడినది. దీనినిబట్టి జీవుడు భగవంతుని ఏల అర్చించవలెనో, పూజించవలెనో, ధ్యానించవలెనో సుస్పష్టమగుచున్నది. నశించువస్తువు నశించనివస్తువును ధ్యానించియే తీరవలెను. కావున జీవులు నశ్వరమగు

తమ ఉపాధితో తాదాత్మ్యమునొందక తమ నశ్వరప్రాపంచిక ఐశ్వర్యములను జూచి గర్వించక, తమలోనే దేదీప్యమానముగ వెలుగుచున్న పరాత్పరుని, హృదయాంతర్వర్తియగు పరమాత్మను కొలుచుచు, ధ్యానించుచు, క్రమముగ వారితో నైక్యమొంది జన్మసాఫల్యమును బడయవలయును.

ప్ర:– పరమాత్మ యెట్టివాడు?

ఉ:–(1) అవ్యక్తము (మాయా) కంటె వేఱైనవాడు (2) సర్వశ్రేష్ఠుడు (3) ఇంద్రియములకు గోచరింపనివాడు (4) అనాదిస్వరూపుడు (సనాతనుడు) (5) సమస్తభూతకోట్లు నశించినను, తాను నశింపనివాడు.

అ॥ అట్టి పరమాత్మను బొందినవారికి మరల జన్మలేదని వచించుచున్నాడు –

21. అవ్యక్తోఽక్షర ఇత్యుక్తస్తమాహుః పరమాం గతిమ్
యం ప్రాప్య న నివర్తన్తే తద్ధామ పరమం మమ.

టీక:– (*యః* = ఏ పరమాత్మ), *అవ్యక్తః* = (ఇంద్రియములకు) అగోచరుడనియు, *అక్షరః ఇతి* = నాశరహితుడనియు, *ఉక్తః* = చెప్పబడెనో, *తమ్* = అతనిని, *పరమామ్* = సర్వోత్తమమైన, *గతిమ్* = ప్రాప్యస్థానముగా, *ఆహుః* = (వేదవేత్తలు) చెప్పుచున్నారు, *యమ్* = దేనిని, *ప్రాప్య* = పొంది, *ననివర్తన్తే* = మరలజన్మింపరో, *తత్* = అది, *మమ* = నాయొక్క, *పరమమ్* = శ్రేష్ఠమైన, *ధామ* = స్థానము (స్వరూపము).

తా:– ఏ పరమాత్మ (ఇంద్రియములకు) అగోచరుడనియు, నాశరహితుడనియు చెప్పబడెనో, అతనినే సర్వోత్తమమైన ప్రాప్యస్థానముగా (వేదవేత్తలు) చెప్పుచున్నారు. దేనిని పొందినచో మరల (వెనుకకు తిరిగి ఈ సంసారమున) జన్మింపరో, అదియే నాయొక్క శ్రేష్ఠమైన స్థానము (స్వరూపము) అయియున్నది.

వ్యాఖ్య:– ప్రపంచములోని అన్నిపదవులకంటెను, ప్రాప్యస్థానములకంటెను సర్వశ్రేష్ఠమైనది ఏది అను విషయమున్ను, దేనిని పొందినచో మరల జీవునకు పునరావృత్తి (పునర్జన్మము) కలుగదో ఆవిషయమున్ను ఇచట చెప్పబడినది. స్థూలదృష్టికి అగోచరుడును, నాశరహితుడునగు పరమాత్మయే సర్వోత్తమ ప్రాప్యస్థానమని వేదశాస్త్రాదులన్నియు వచించుచున్నవి. కావున క్షరమును (నశించుదానిని) ఆశ్రయించినచో, లేక ఆశించినచో ఏమి ప్రయోజనము? అక్షరమునే (నశింపనిదానినే) ఆశ్రయించవలెను. ప్రపంచములోని సమస్తదృశ్యపదార్థములున్ను నాశవంతములు. కావున అవి జీవులకు ఉత్తమ ప్రాప్యస్థానములు కానేరవు. పరమగతి యేదియో దానినే అన్వేషింపవలెను.గాని అల్పగతిని, అల్పస్థానమునుగాదు. ఆ పరమగతియో అక్షరపరమాత్మయే యని ఇట వచింపబడినది. కావున వివేకవంతులగువారు మాయాప్రభావమునకు లోబడక సర్వశ్రేష్ఠమగు పరమాత్మస్థానమునే అవలంబించవలెనుగాని అల్పప్రాపంచిక పదములనుగాదు. (Aim at the lion and miss it rather than hunt a jackal and catch it – గురితప్పినను సింహమునే వేటాడవలెనుగాని, చేతికి చిక్కినను నక్కవలన ప్రయోజనమేమి? అని ఆంగ్లసామెత.)

ఇక నట్టి పరమాత్మనుపొందినవారికి గలుగు పరమప్రయోజనమేమియో తెలుపుచున్నారు. అదియే జన్మరాహిత్యము. ప్రపంచములోని ఏ లోకమును బొందినను జీవుడు మరల జన్మింపవలసినదే. కాని పరమాత్మను పొందినవారికి మరల జన్మలేదు. సంసారదుఃఖములేదు. మాయకులోబడిన ఏస్థానమైనను

వికారముతోను, పరిణామముతోను, పుట్టుక చావులతోను గూడియుండును. మాయకులోబడని స్థానమొక్కటి మాత్రమే కలదు. అదియే దైవస్థానము. అట్టి పరంధామమును జెందినవాడు జననమరణాదులనుండి విముక్తినిబడసి పునరావృత్తిరహిత శాశ్వతకైవల్యమునే పడయుచున్నాడు. కావున అట్టి మహోన్నతస్థానమునే అన్వేషింపవలయును. జన్మదుఃఖము, జరాదుఃఖము, మరణదుఃఖము మహాభయంకరములైనవి. అట్టి దారుణ సంసృతియందు మరల పడకయుండవలెననిన అక్షయ పరమాత్మస్థానమునే ఆశ్రయించవలసియుండును.

ప్ర:– ప్రపంచములోని అన్నిస్థానములకంటె శ్రేష్ఠమైనదేది?

ఉ:– అవ్యక్తమై, నాశరహితమైనట్టి పరమాత్మస్థానమే.

ప్ర:– దానిని పొందినవారికి గలుగు ప్రయోజనమేమి?

ఉ:– వారు మరల జననమరణాది సంసారదుఃఖమందు ఎన్నటికిని తగుల్కొనరు. మరల జన్మింపరు.

ప్ర:– దేనిని పొందినచో జీవుడు తిరిగి జన్మాదులను బొందకుండును?

ఉ:– పరమాత్మ పదవిని.

ప్ర:– పరమాత్మ యెట్టివాడు?

ఉ:– అవ్యక్తుడు (ఇంద్రియములకు అగోచరుడు), నాశరహితుడు.

అ॥ ఇక నట్టి పరమాత్మను బొందుట కుపాయమును తెలియజేయుచున్నాడు -

22. పురుషః స పరః పార్థ భక్త్యా లభ్యస్త్వనన్యయా
యస్యాన్తఃస్థాని భూతాని యేన సర్వమిదం తతమ్.

టీక:– పార్థ = ఓ అర్జునా!, భూతాని = ప్రాణులు, యస్య = ఎవనియొక్క, అన్తస్థ్సాని = లోపలనున్నవో, యేన = ఎవనిచేత, ఇదం సర్వమ్ = ఈ సమస్త జగత్తున్ను, తతమ్ = వ్యాపింపబడియున్నదో, సః పరః పురుషః = ఆపరమపురుషుడు, అనన్యయా = అనన్యమగు (ఇతరవిషయములులేని అచంచలమైన), భక్త్యాతు = భక్తిచేతనే, లభ్యః = పొందదగినవాడు.

తా:– ఓ అర్జునా! ఎవనియం దీ ప్రాణికోట్లన్నియు నివసించుచున్నవో, ఎవనిచే ఈ సమస్త జగత్తున్ను వ్యాపింపబడియున్నదో, అట్టి పరమపురుషుడు (పరమాత్మ) అనన్యమగు (అచంచలమగు) భక్తిచేతనే పొందగలడు.

వ్యాఖ్య:– పరమాత్మయొక్క స్వరూపము, వారిని పొందుమార్గము అనగా సాధ్యవస్తువు, సాధనము - రెండును ఈశ్లోకమున తెలుపబడినవి. అనేక ప్రాణికోట్లతో నిండి నిబిడీకృతమైన ఈ జగత్తంతయు ఎచటనున్నది? దాని కాధారమేమి? పరమాత్మయను ఆధారముపై, అధిష్ఠానముపై ఈచరాచరప్రపంచమంతయు రజ్జువునందు సర్పమువలె కల్పింపబడియున్నది. ఆరోపితవస్తువుయొక్క స్థానము, నివాసము అధిష్ఠానవస్తువే యనుట సుప్రసిద్ధము. కావున జగత్తంతయు సద్వస్తువగు పరమాత్మలోపల అధ్యస్తమై వెలయు చున్నది. స్వప్నలోకమంతయు మేలుకొనినవానియందే వర్తించునట్లు ఈ

సమస్త స్థావరజంగమప్రాణికోటియుక్తమగు ప్రపంచమంతయు ఆత్మయందే కలదు. కావున ఆత్మచేతనే అది పరివ్యాప్తమైయున్నది. వెన్న ఏ ప్రకారము పాలయందంతట వ్యాపించియున్నదో, ఆ ప్రకారమే పరమాత్మ జగత్తునందంతటను వ్యాపించి యున్నారు. (యేన సర్వమిదం తతమ్).

అట్టి సర్వవ్యాపకపరమాత్మ జీవుల కేయుపాయముచే లభ్యముకాగలరు? అను ప్రశ్నకిచట సూటియైన సమాధానమొసంగబడినది. 'భక్త్యాలభ్యస్త్వనన్యయా' - అనన్యభక్తిచేతనే యాతడు పొందబడగలడని వచింపబడినది. 'అనన్యభక్తి' అని పేర్కొనుటవలన మోక్షప్రాప్తికి స్వల్పభక్తి చాలదనియు, తీవ్రతరభక్తి అవసరమనియు స్పష్టమగుచున్నది. అన్యముకానిది 'అనన్యము' - అనగా భగవంతునిమీద తప్ప ఇతరమగు ఏ పదార్థమందును ఆసక్తిలేకుండుటయని భావము. నశ్వరములగు ప్రాపంచిక విషయములపైని కొంత ప్రీతి, భగవంతునిపై కొంతప్రీతి అనన్యప్రేమ, అనన్యభక్తి కానేరదు. భక్తిమార్గము సులభతరమైనది. కావున దాదాపు ప్రతి అధ్యాయము యొక్క చివరను దానిని పేర్కొనుచున్నారు. ఏ యోగమును బోధించినను దాని చివర భక్తిని ఉటంకించుచున్నారు. ఏలయనిన అది సులభమైనది యగుటయేకాక, అన్ని యోగములందును అద్దాని సమ్మేళనము ఆవశ్యకమైయున్నది.

ఈ ప్రకారముగ అనన్యభక్తిచే ఆ పరమపురుషుడు (పరమాత్మ) తప్పక పొందబడగలడని భగవాను డిచట స్పష్టముగ తెలియజేసినందువలన, ఇవ్విషయమున జనులే మాత్రము సందేహింపక, అట్టిసాధనను వెనువెంటనే ఆచరించి, మోక్షసామ్రాజ్యాభిషిక్తులు కావలయును. దేవునిపొందుటకు మార్గమేమి? అని అనేకులు ప్రశ్నించుచుందురు.

అట్టివారీశ్లోకమును బాగుగగ్రహించి, అనన్యభక్తియే అందులకు మార్గమని విశ్వసించి అట్టి పరాభక్తిని ప్రయత్నపూర్వకముగ సాధించివేయవలెను.

ఇచట భగవానుని 'పరమపురుషుడ'ని వర్ణించిరి. తక్కినవారందఱు సామాన్యపురుషులు. ఆతడొక్కడే పరమపురుషుడు. పురుషుడు (జీవుడు) భక్త్యాది సాధన లాశ్రయించి పరమాత్మయం దైక్యమై పరమపురుషుడుగ మారవలెను. అదియే జీవితలక్ష్యమని ప్రతివారును గుర్తుంచుకొనవలెను.

ప్ర:– ఈ సమస్తజగత్తు ఎవనియందు స్థితిగలిగియున్నది? ఎవనిచే వ్యాప్తమైయున్నది?

ఉ:– పరమాత్మయందు స్థితిగల్గియున్నది. ఆతనిచేతనే వ్యాప్తమైయున్నది.

ప్ర:– ఆ పరమాత్మ యెట్లు పొందబడగలడు?

ఉ:– అనన్యభక్తిచే.

అ॥ ఏ మార్గమునబోయిన జనులు తిరిగి సంసారమున జన్మింపకుందురో, ఏ మార్గమునబోయిన తిరిగి జన్మింతురో, ఆ రెండుమార్గములనుగూర్చి నాలుగు శ్లోకములద్వారా యిపుడు తెలుపుచున్నాడు –

23. యత్ర కాలే త్వనావృత్తిమావృత్తిం చైవ యోగినః
ప్రయాతా యాన్తి తం కాలం వక్ష్యామి భరతర్షభ.

టీక:– భరతర్షభ = భరతవంశశ్రేష్ఠుడవగు ఓ అర్జునా!, యత్రకాలే = ఏ కాలమందు, ప్రయాతాః = (శరీరమునువిడిచి)) పోయిన, యోగినః = యోగులు, అనావృత్తింతు = అపునరావృత్తిని

(పునర్జన్మరాహిత్యమును), *ఆవృత్తిం* *చ* *ఏవ* = (ఏకాలమందు పోయిన యోగులు) పునరావృత్తిని (పునర్జన్మను), *యాన్తి* = పొందుచున్నారో, *తం కాలమ్* = ఆ కాలమును, *వక్ష్యామి* = చెప్పుచున్నాను.

తా:– భరతకులశ్రేష్ఠుడవగు ఓ అర్జునా! ఏకాలమందు (లేక, ఏమార్గమందు) (శరీరమును విడిచి) వెడలిన యోగులు మరల తిరిగిరారో (జన్మమునొందరో), ఏ కాలమందు వెడలిన యెగులు మరల తిరిగివచ్చుదురో (జన్మించుదురో), ఆ యా కాలవిశేషములను చెప్పుచున్నాను. (వినుము) –

అ॥ పునరావృత్తిరహితులగువారి 'అర్చిరాది' మార్గములను తెలుపుచున్నాడు –

24. అగ్నిర్జ్యోతిరహశ్శుక్ల షణ్మాసా ఉత్తరాయణమ్
తత్ర ప్రయాతా గచ్ఛన్తి బ్రహ్మ బ్రహ్మవిదో జనాః.

టీక:– *అగ్నిః* = అగ్ని, *జ్యోతిః* = ప్రకాశము, *అహః* = పగలు, *శుక్లః* = శుక్లపక్షము, *షణ్మాసాః* = ఆఱునెలలుగల, *ఉత్తరాయణమ్* = ఉత్తరాయణము, (*యత్రసన్తి* = ఏమార్గమునగలవో), *తత్ర* = ఆ మార్గమందు, *ప్రయాతాః* = వెడలిన, *బ్రహ్మవిదః* = బ్రహ్మవేత్తలైన, *జనాః* = జనులు, *బ్రహ్మ* = బ్రహ్మమును, *గచ్ఛన్తి* = పొందుచున్నారు.

తా:– అగ్ని, ప్రకాశము, పగలు, శుక్లపక్షము, ఆఱునెలలుగల ఉత్తరాయణము, ఏమార్గమందుగలవో, ఆమార్గమందు వెడలిన బ్రహ్మవేత్తలగు జనులు బ్రహ్మమునే పొందుచున్నారు.

వ్యాఖ్య:– జ్ఞానము ప్రకాశము. అజ్ఞానము చీకటి. ప్రకాశరూపమగు బ్రహ్మజ్ఞానము కలవాడు బ్రహ్మమునేపొందును. దేహమును వీడినపుడును, దేహముతో గూడియున్నపుడునుగూడ అతడు బ్రహ్మస్వరూపముగనే యుండును. 'బ్రహ్మవిద్బ్రహ్మైవభవతి' – బ్రహ్మవేత్త బ్రహ్మమేయగుచున్నాడని శ్రుతి. ఈ శ్లోకమున 'బ్రహ్మవిదోజనాః' అని చెప్పుటవలన బ్రహ్మమునెఱింగిన (అనుభూతమొనర్చుకొనిన)వారే అట్టి మహోన్నతస్థితిని బడయగలరుగాని తదితరులుకాదని స్పష్టమగుచున్నది. మఱియు 'జనాః' (జనులు) అని సర్వసామాన్యపదము ప్రయోగింపబడుటవలన జాతిమతకులవివక్షతలేక సర్వులును బ్రహ్మజ్ఞానమను యోగ్యతగలిగియుండినచో బ్రహ్మపదము నొందవచ్చునని తెలియుచున్నది.

బ్రహ్మజ్ఞానము తేజోవంతమైనదిగనుక ప్రకాశద్యోతకములగు కొన్ని వస్తువు లిచట చెప్పబడినవి – (1) అగ్ని (2) జ్యోతి (3) పగలు (4) శుక్లపక్షము (5) ఉత్తరాయణము. ఇందు మొదటి నాలుగు ప్రకాశమును సూచించును. ఐదవదియగు ఉత్తరాయణము ఊర్ధ్వగతిని నిరూపించును. ప్రకాశరూపమగు జ్ఞానము నాశ్రయించువాడు బ్రహ్మమును తప్పక పొందగలడని ఈశ్లోకముయొక్క అంతరార్థము. జీవుడు పరమాత్మను పొందవలెనన్న ప్రకాశమందే – అనగా జ్ఞానమందే, స్వస్వరూపవిజ్ఞానమందే స్థితిగల్గియుండవలెనుగాని అంధకారరూపమగు అజ్ఞానమందుగాదు. ఊర్ధ్వమార్గముననే, సత్యమార్గముననే పోవలెనుగాని అధోమార్గమున, అసత్యమార్గమునగాదు. ఊర్ధ్వదృష్టి (ఆత్మదృష్టి) యే కలిగియుండవలెనుగాని అధోదృష్టి (ప్రాపంచిక విషయదృష్టి, పాపదృష్టి) కాదు. ఈ ప్రకారమగు ఊర్ధ్వదృష్టిని, ప్రకాశరూప జ్ఞానదృష్టిని ఉత్తరాయణము, అగ్న్యాది ప్రకాశక పదార్థములు సూచించుచున్నవి.

ప్ర:– బ్రహ్మవేత్త లేమార్గముగుండా పోవుదురు?

ఉ:– (1) అగ్ని (2) ప్రకాశము (3) పగలు (4) శుక్లపక్షము (5) ఉత్తరాయణము అను ఐదున్ను గలిగియున్న మార్గముగుండా పోవుదురు.

ప్ర:– బ్రహ్మవేత్తలు దేనిని బొందుదురు?

ఉ:– బ్రహ్మమునే పొందుదురు.

అ॥ ఇక పునరావృత్తిగలిగియుండువారి 'ధూమాది' మార్గమును వచించుచున్నాడు –

25. ధూమో రాత్రిస్తథా కృష్ణష్షణ్మాసా దక్షిణాయనమ్
తత్ర చాన్ద్రమసం జ్యోతిర్యోగీ ప్రాప్య నివర్తతే.

టీక:– *ధూమః* = పొగ, *రాత్రిః* = రాత్రి, *తథా* = ఆ ప్రకారమే, *కృష్ణః* = కృష్ణపక్షము, *షణ్మాసాః* = ఆఱునెలలుగల, *దక్షిణాయనమ్* = దక్షిణాయనము, (*యత్రసన్తి* = ఏ మార్గమునగలవో), *తత్ర* = ఆ మార్గమున (వెడలిన), *యోగీ* = యోగి (సకామకర్మయోగి), *చాన్ద్రమసమ్* = చంద్రసంబంధమైన, *జ్యోతిః* = ప్రకాశమును, *ప్రాప్య* = పొంది, *నివర్తతే* = మరలివచ్చుచున్నాడు. (తిరిగి జన్మించుచున్నాడు).

తా:– పొగ, రాత్రి, కృష్ణపక్షము, ఆఱునెలలుగల దక్షిణాయనము ఏ మార్గమునగలవో ఆ మార్గమున (వెడలిన) సకామకర్మయోగి చంద్రసంబంధమైన ప్రకాశమునుబొంది మఱల వెనుకకు వచ్చుచున్నాడు (తిరిగి జన్మించుచున్నాడు.)

వ్యాఖ్య:– జ్ఞానము ప్రకాశరూపమైయున్న చందమున అజ్ఞానము అంధకార రూపమైయున్నది. అట్టి అంధకారమార్గమున జనువాడు మరల జన్మించును. మరల సంసారచక్రమున తగుల్కొనును. ఇచట 'యోగి' అనగా ఫలాపేక్షతో గూడుకొనిన కర్మలనాచరించువాడని అర్థము. ఆత్మజ్ఞానములేమిచే అతడు మరల జన్మించును. అజ్ఞానాంధకారమును సూచించుటకు ఇచట కొన్ని పదార్థములు తెలుపబడినవి. అవి యేవియనిన – (1) పొగ (2) రాత్రి (3) కృష్ణపక్షము (4) దక్షిణాయనము. ఇందు మొదటిమూడును అంధకారసూచకములై యున్నవి. నాల్గవది అధోమార్గమును సూచించుచున్నది. ఇట్టి అంధకారమార్గముగుండా చనువాడు అనగా ఆత్మజ్ఞానము లేనివాడు అతనికర్మననుసరించి చంద్రలోకము మున్నగువానినిబొంది, మరల కొంత కాలమునకు భూలోకమున జన్మించును. (క్షీణేపుణ్యేమర్త్యలోకంవిశన్తి). పైనదెల్పిన దక్షిణాయనము అవిద్యావశమున జీవునకుగలుగు అధోదృష్టిని తెలుపుచున్నది.

పై శ్లోకములందలి 'ఉత్తరాయణ, దక్షిణాయన' పదములకు అంతరార్థమును గూడ గైకొనుట ఉత్తమముగ తోచుచున్నది. ఏలయనిన మహనీయ లెందరో దక్షిణాయనమున గూడ దేహమును వీడుచున్నారు. మూర్ఖులెందరో ఉత్తరాయణమునగూడ దేహమును వదలుచున్నారు. బాహ్యార్థమును మాత్రము గైకొనినచో దక్షిణాయనమున దేహమునువీడు జ్ఞానులు తిరిగి జన్మించుదురనియు, ఉత్తరాయణమున దేహమును వదలు మూఢులు జన్మరాహిత్యము నొందుదురని చెప్పవలసివచ్చును. అది కేవలము సత్యదూరమేయగును. కాబట్టి ఉత్తరాయణ, దక్షిణాయనములకు ఉత్తరమార్గము, దక్షిణమార్గములనిగాని, జ్ఞాన, అజ్ఞానములని గాని కూడ అర్థముచెప్పుట సమంజసముగ తోచుచున్నది.

ప్ర:– సకామకర్మయోగి (లేక, అజ్ఞాని) ఏ మార్గముగుండా చనును?

ఉ:– పొగ, రాత్రి, కృష్ణపక్షము, దక్షిణాయనము – అనునవి కల అంధకారమార్గముగుండా చనును.

ప్ర:– అతనికి జన్మరాహిత్యము కలుగునా?

ఉ:– కలుగదు. అతడు తిరిగి జన్మించియే తీరును.

ప్ర:– కాబట్టి ఫలితాంశమేమి?

ఉ:– ఆత్మజ్ఞానమును బొంది, ఊర్ధ్వమార్గమునజని, పునరావృత్తిరహితశాశ్వతపదవి నొందుటయే యుక్తము.

అ॥ పై విషయములనే స్పష్టీకరించుచున్నాడు –

26. శుక్లకృష్ణే గతీ హ్యేతే జగతః శాశ్వతే మతే
ఏకయా యాత్యనావృత్తిమన్యయా౽౽వర్తతే పునః.

టీక:– శుక్లకృష్ణే = శుక్ల, కృష్ణములనెడు, ఏతే గతీ హి = ఈ రెండు ప్రసిద్ధములయిన మార్గములున్ను, జగతః = జగత్తునకు, శాశ్వతేమతే = శాశ్వతములని తలంపబడుచున్నవి, ఏకయా = అందొకదానిచేత, అనావృత్తిమ్ = పునర్జన్మరాహిత్యమును, (మనుజుడు), యాతి = పొందుచున్నాడు, అన్యయా = మఱియొకదానిచేత, పునః = మరల, ఆవర్తతే = జన్మమెత్తుచున్నాడు.

తా:– ఈ శుక్లకృష్ణమార్గములు రెండును జగత్తునందు శాశ్వతముగ నున్నట్లుగ తలంపబడుచున్నవి. అందు మొదటిదానిచే జన్మరాహిత్యమును, రెండవదానిచే మరల జన్మమును మనుజుడు పొందుచున్నాడు.

వ్యాఖ్య:– లోకములో రెండేరెండు మార్గములు కలవనియు, ఒకటి మనుజుని ఊర్ధ్వముగ గొనిపోవుననియు, మఱియొకటి అధఃపతనమును గలుగజేయుననియు ఇచట చెప్పబడినది. ప్రకాశరూపమగు జ్ఞానమార్గము ననుసరించువాడు జన్మరాహిత్యము (మోక్షము)ను బొందుననియు, అంధకారరూపమగు అజ్ఞానమార్గము ననుసరించువాడు మరల జన్మను బడయుననియు, సంసారమునబడి పుట్టుచుచచ్చుచునుండుననియు వచింపబడినది. ఈ ప్రకారముగ ఒకటి ముక్తిని మఱి యొకటి బంధమును గలుగజేయును. కాబట్టి జనులు తమవిజ్ఞత నుపయోగించి శ్రేయోదాయకమగు మొదటిమార్గమునే అనుసరించి, బంధకరమగు రెండవమార్గమును త్యజించవలెను.

ప్ర:– ప్రపంచములో ఎన్ని మార్గములు కలవు? అవియేవి?

ఉ:– రెండేమార్గములు కలవు. (1) ప్రకాశరూపమగు ఉత్తరాయణమార్గము (జ్ఞానమార్గము) (2) అంధకారరూపమగు దక్షిణాయనమార్గము (అజ్ఞానమార్గము).

ప్ర:– కాబట్టి విజ్ఞుడగువాడేమి చేయవలెను?

ఉ:– మొదటిదియగు ప్రకాశమార్గము ననుసరించి రెండవదియగు అంధకారమార్గమును త్యజించవలెను.

అ॥ ఈ రెండుమార్గములను గూర్చి యెఱింగినవానిని సంస్తుతించుచు 'యోగివికమ్ము'ని అర్జునునకు హితము చెప్పుచున్నాడు :-

27. నైతే సృతీ పార్థ జానన్యోగీ ముహ్యతి కశ్చన
తస్మాత్సర్వేషు కాలేషు యోగయుక్తో భవార్జున.

టీక:– పార్థ = ఓ అర్జునా!, ఏతేసృతీ = ఈ రెండుమార్గములను, జానన్ = ఎఱుంగుచున్న, యోగీకశ్చన = యోగియగు నెవ్వడును, నముహ్యతి = మోహమును బొందడు, తస్మాత్ = అందువలన, అర్జున = ఓ అర్జునా!, సర్వేషు కాలేషు = ఎల్లకాలములందును, యోగయుక్తః = (జ్ఞాన) యోగయుక్తుడవు భవ = కమ్ము.

తా:– ఓ అర్జునా! ఈ రెండుమార్గములను ఎఱుంగునట్టి యోగియెవడును ఇక మోహమును బొందడు. కాబట్టి నీవెల్లకాలమందును (దైవ) యోగయుక్తుడవుకమ్ము.

వ్యాఖ్య:– పైనదెల్పిన ప్రకాశరూపమగు ఊర్ధ్వమార్గమును, అంధకారరూపమగు అధోమార్గమును - రెండింటిని ఎఱింగిన యోగి యెవడును ఇక మోహమును జెందనేరడని వచింపబడినది. అనగా నట్టివాడు మరల నెన్నటికిని అంధకారరూపమగు అజ్ఞానమార్గమును జేబట్టడనియు, ప్రకాశరూపమగు జ్ఞానమార్గమునే చేబట్టుననియు, భ్రమయం దెన్నటికి పడడనియు భావము. 'ఇది మంచిది, ఇది చెడ్డది' అని తెలిసిన విజ్ఞుడెన్నటికిని చెడ్డదానిని కోరడు. మంచిదానినే ఆశ్రయించును.

'విషందృష్ట్వాఽమృతం దృష్ట్వా విషం త్యజతి బుద్ధిమాన్' విషమును, అమృతమును చూచి బుద్ధిమంతుడగువాడు విషమును త్యజించి అమృతమునే గ్రహించును. అట్లే 'ఇదిఆత్మ, ఇది అనాత్మ, ఇది ప్రకాశము, ఇది అంధకారము, ఇదిమోక్షము, ఇది బంధము, ఇది జ్ఞానము, ఇది అజ్ఞానము' అని తెలిసినవాడు బంధరూపములగు వస్తువుల నాశింపక ముక్తిప్రదమగు జ్ఞానమునే ఆశ్రయించును. కావున అట్టివాడు ఇతరులవలె భ్రమయందుపడడని ఇచట వచింపబడినది. ఈ ప్రకారముగ విచారణారూపజ్ఞానము జీవుని మరల నెన్నటికిని మోహమందు (అజ్ఞానమందు) పడకుండ సంరక్షించుచున్నది. కాబట్టియే 'ఓ అర్జునా! నీవెల్లప్పుడును (దైవ) యోగనిష్ఠుడవై యుండుము. ప్రకాశరూప బ్రహ్మచైతన్యయుక్తుడవై యుండుము' అని శ్రీకృష్ణపరమాత్మ అర్జునుని హెచ్చరించుటకు కారణమైనది. ఇచట 'సర్వేషుకాలేషు' అని చెప్పబడినందున, ఏ ఒకానొకసమయమునన్నోకాక ఎల్లవేళలయందు దైవయోగయుక్తుడై యుండవలెనని స్పష్టపఱచినట్లైనది. ఏలయనిన, ఏక్షణమందు మనుజుడు భగవంతుని మఱచునో, తన ఆత్మస్వరూపమును విస్మరించునో, ఆ క్షణముననే 'మాయ' వచ్చి ప్రవేశించి జీవునకు గొప్ప అపకారమును గలుగజేయగలదు. కావున అట్లు కావించుట మహాప్రమాదభూయిష్ఠమైనదని యెఱుంగవలెను★. ప్రకాశముయొక్క అభావమే అంధకారము. దైవవిస్మృతియే మాయకు పట్టు. కనుకనే 'నీవెల్లకాలము దైవయోగపరుడవైయుండుమ'ని భగవానుడర్జునుని హెచ్చరించుటకు కారణమైనది. అత్తఱి యిక మాయ జొరబడుటకు, జీవుని ఆక్రమించుటకు అవకాశమే లేకుండును.

★ యన్ముహూర్తం క్షణమపి వాసుదేవో నచిన్త్యతే।
సా హానిస్తన్మహచ్ఛిద్రం సా భ్రాన్తిస్సాచ విక్రియా॥
ఏ క్షణమందు వాసుదేవునిగూర్చిన చింతన జరుగదో, ఆ క్షణమే గొప్పహానియు, మహాదోషమున్ను, భ్రాంతియు, వికారమున్ను అగును.

'యోగయుక్తోభవ' - 'యోగ' మనగా ఐక్యము. మనస్సును ఆత్మతోనైక్య పఱచుటయే యోగము. ధ్యానముద్వారా, లేక జ్ఞానముద్వారా, లేక భక్తిద్వారా, లేక ఏయితరమార్గముద్వారా మనస్సును సాక్షియగు ఆత్మస్వరూపమందు లయమొనర్చుటయే యోగము. అట్టియోగమే నిరంతరము గలిగియుండులాగున ఇచట బోధింపబడినది.

ప్ర:– ఎట్టివాడు ప్రపంచమున మాయాభ్రమయందు పడకుండును?

ఉ:– 'ఇది ప్రకాశరూపమగు జ్ఞానమార్గము, ఇది అంధకారరూపమగు అజ్ఞానమార్గము' అని యిట్లు రెండిటిని బాగుగ తెలిసికొనినవాడు మాయామోహమున బడనేరడు.

ప్ర:– కాబట్టి ముముక్షువు ఏ ప్రకారముగ వర్తింపవలెను?

ఉ:– సర్వకాలములందును దైవచింతనాపరుడై, (దైవ) యోగయుక్తుడై యుండవలెను.

ప్ర:– కొద్దికాలము భగవన్నిష్ఠ గలిగియుండిన చాలదా?

ఉ:– చాలదు. ఎల్లకాలములందును (సర్వేషుకాలేషు) అట్టి దైవనిష్ఠ యుండవలెను. ఏలయనిన మాయ మహాప్రమాదకరమైనది.

అ॥ యోగియొక్క సర్వోన్నతస్థితిని, యోగముయొక్క అపారఫలితమును తెలియజేయుచున్నాడు -

28. వేదేషు యజ్ఞేషు తపఃసు చైవ
దానేషు యత్పుణ్యఫలం ప్రదిష్టమ్.
అత్యేతి తత్సర్వమిదం విదిత్వా
యోగీ పరం స్థానముపైతి చాద్యమ్.

టీక:– యోగీ = యోగియైనవాడు, ఇదం విదిత్వా = దీనిని (ఈ అధ్యాయమున చెప్పబడిన అక్షరపరబ్రహ్మతత్త్వము మున్నగువానిని) ఎఱింగి, వేదేషు = వేదములయందును, యజ్ఞేషు = యజ్ఞములయందును, దానేషు = దానములయందును, తపఃసు చ = తపస్సులయందును, యత్ = ఏ, పుణ్యఫలమ్ = పుణ్యఫలము, ప్రదిష్టమ్ = చెప్పబడియున్నదో, తత్సర్వమ్ = అదియంతయు, అత్యేతి = అతిక్రమించుచున్నాడు (దానిని మించిన పుణ్యఫలమును బొందుచున్నాడు), చ = మఱియు, ఆద్యమ్ = అనాదియు (లేక సమస్తమునకు ఆదికారణమైనదియు), పరంస్థానమ్ = సర్వోత్కృష్టమైన స్థానమును (బ్రహ్మమును), ఉపైతి = పొందుచున్నాడు.

తా:– యోగియైనవాడు దీనిని (ఈ అధ్యాయమున చెప్పబడిన అక్షరపరబ్రహ్మతత్త్వము మున్నగువానిని) ఎఱింగి వేదములందును, యజ్ఞములందును, దానములందును, తపస్సులందును ఏ పుణ్యఫలము చెప్పబడియున్నదో, దానినంతను అతిక్రమించుచున్నాడు. (దానిని మించిన పుణ్యఫలమును బొందుచున్నాడు). మఱియు అనాదియగు సర్వోత్తమ (బ్రహ్మ) స్థానమును బొందుచున్నాడు.

వ్యాఖ్య:– ఈ అధ్యాయమందు చెప్పబడిన అక్షరపరబ్రహ్మతత్త్వము నెఱింగినవాడు ఎట్టి మహత్తరపుణ్యఫలమును నొందగలడో, ఎట్టి సర్వోన్నతస్థానము నలంకరించగలడో ఇచట వచింపబడినది.

(1) వేదాధ్యయనమువలన (2) యజ్ఞాచరణమువలన (3) తపఃక్రియలవలన (4) దానములుచేయుటవలన జీవున కెంతటి పుణ్యముకలుగునో దానికంటె నధికతరమగు పుణ్యమును పరబ్రహ్మతత్త్వము నెఱింగిన యోగి పొందుచున్నాడని యిచట స్పష్టముగ చెప్పివేయబడినది. దీనినిబట్టి అన్ని పుణ్యములలోను అత్యధికమైనది యేదియో, దేనినాశ్రయించినచో పుణ్యము లన్నిటియొక్క పరాకాష్ఠను జీవుడు పొందగలడో యిచట నిరూపింపబడినట్లైనది. ప్రపంచమున పరబ్రహ్మవస్తువొకటియే సత్యమైనది. తదితరములన్నియు మిథ్యాభూతములు. కావున సత్యవస్తువు నాశ్రయించినవారికే పరిపూర్ణమగు పుణ్యఫలము లభించగలదు.

వేదములవలన, యజ్ఞములవలన, తపస్సులవలన, దానమువలన కొంతకొంత పుణ్యము జీవునకు లభించుచునేయున్నది. కాని పరమాత్మను ధ్యానించు యోగి, లేక ఆత్మ (బ్రహ్మ) జ్ఞానము కలిగియుండు యోగి వానినన్నింటిని దాటివేయుచున్నాడు. ఆత్మప్రాప్తిచే నతడు అనంతపుణ్యమును సంపాదించుచున్నాడు. సముద్రమునందు బిందువు అంతర్భూతమైయే యుండును. 'శతే పంచాశత్' అనునట్లు నూటియందు యాభైఇమిడియే యుండును. అట్లే బ్రహ్మజ్ఞానజనిత మహాపుణ్యమందు తక్కిన పుణ్యములన్నియు అంతర్భూతములైయుండును. పైగా, ఆ చిన్న చిన్న పుణ్యములన్నియు పుణ్యఫలానుభవానంతరము కాలక్రమమున నశించిపోవును. కాని బ్రహ్మానుభూతి వలన కలుగుపుణ్యము అనంతమైనది. అది యేకాలముననను క్షయింపదు. అది నిరతిశయమైనది. తక్కిన పుణ్యములన్నియు శ్రేష్ఠములే అయినను ఇయ్యది శ్రేష్ఠతమమై వెలయుచున్నది. కాబట్టి విజ్ఞులద్దానికొఱకే యత్నించవలెను.

లోకములో కొందఱు చదువురానందువలన వేదములను అధ్యయనము చేయలేక పోవచ్చును. అర్థబలములేనందువలన యజ్ఞాదు లాచరింపలేకపోవచ్చును, శరీరదార్ఢ్యము లేనందుచే కఠినములైన తపస్సులు చేయలేకపోవచ్చును. బీదవారగుటచే దానములు చేయలేకపోవచ్చును. ఇక నట్టివారికి పుణ్యప్రాప్తికై మార్గమేది? వారు దిగులుపడవలసినదేనా? కాదు, వానియన్నింటిని మించిన పుణ్యమును సంపాదింపగల్గు ఉపాయమును భగవాను డిచట కరుణతో నుపదేశించిరి. అదియే పరమాత్మధ్యానము. బ్రహ్మవిజ్ఞానము. అద్దానికి చదువులతోగాని, తపస్సులతోగాని, యజ్ఞములతోగాని, దానములతోగాని పనిలేదు. మనశ్శుద్ధియే, హృదయపవిత్రతయే, నిర్మలభక్తియే దానికి కావలసినది. అదికలవారు ఆత్మ (బ్రహ్మ) జ్ఞానప్రాప్తిద్వారా తక్కిన పుణ్యఫలములన్నిటిని దాటివైచుదురు. దీని అర్థము పైన దెల్పిన దానాదులను, వేదపఠనాదులను ఉపేక్షింపవలెననికాదు. వానిని నిష్కామముగ ఆచరించుచు క్రమముగ చిత్తశుద్ధిని బడసి తద్ద్వారా ఆత్మానుభూతిచే మహాపుణ్యము నొందవలెననియే.

ఇంతియేకాదు. అట్టి బ్రహ్మ తత్త్వము నెఱుంగుయోగి ఆద్యమై, సర్వోత్తమ స్థానమైనట్టి సాక్షాత్ బ్రహ్మమునే పొందుచున్నాడని యిట వచింపబడినది. బ్రహ్మవేత్త బ్రహ్మస్వరూపుడే యగునని శ్రుతిభగవతియు పలుకుచున్నది. 'పరంస్థానమ్' అని చెప్పుటవలన ప్రపంచమునగల అన్ని పదవులకంటెను, స్థానములకంటెను బ్రహ్మపదవి సర్వోత్కృష్టమైనదని తేలుచున్నది. తక్కిన పదవులు, స్థానములు, సంపదలు క్షయిష్ణువులు, దేశకాలాధీనములు. దేహవియోగముచే వియోగమును బొందునవి. కాని బ్రహ్మపదవి, ఆత్మస్థానము అట్టిదికాదు. అది శాశ్వతమైనది. కనుకనే 'పరంస్థానమ్' అని భగవానుడు దానినిగూర్చి వర్ణించిరి. కాబట్టి ముముక్షువులగువారు చిన్న చిన్న పుణ్యములతో సంతృప్తినొందక పుణ్యనిధి (Fountain of Virtue)యై మహత్తరస్థానమైయలరారుచుండు ఏపరబ్రహ్మపదవి కలదో, ఏ ఆత్మస్థానము కలదో అద్దానిని భగవానుడు గీతయందు తెలిపిన అభ్యాసములద్వారా పొంది మానవజీవితమును సార్థకము చేసికొనవలెను.

'యోగీ' - యోగమనగా జీవుని భగవంతునితో చేర్చుమార్గము. అది నిష్కామకర్మయైనను, భక్తియైనను, ధ్యానమైనను, జ్ఞానమైనను సరియే దేనిననుసరించినను అతడు యోగియే యగును.

ఈ శ్లోకముద్వారా వేదములు, యజ్ఞములు, తపస్సులు, దానములు - వీని యన్నిటికంటె బ్రహ్మజ్ఞానము, ఆత్మానుభవము శ్రేష్ఠమని సర్వోత్తమమని స్పష్టపడుచున్నది. కావున ప్రారంభస్థితిలో ఆ తపోదానాదులను ఆశ్రయించినను, వానితో పరితృప్తినొందక ఇంకను పైకిబోయి క్రమముగ చిత్తశుద్ధిద్వారా ఆత్మజ్ఞానమును, బ్రహ్మానుభూతిని బడయవలెను.

ప్ర:- (అక్షర) పరబ్రహ్మము తెలిసికొనువా డెట్టిపుణ్యమును బడయును?

ఉ:- (1) వేదశాస్త్రాదుల నధ్యయనము చేయుటచేతను (2) యజ్ఞాదు లాచరించుటవలనను (3) తపస్సులను సలుపుటవలనను (4) దానములను గావించుటవలనను - ఏయే పుణ్యఫలములు జీవునకు లభించునో, బ్రహ్మవేత్తకు వాని యన్నింటిని మించిన పుణ్యఫలము కలుగును.

ప్ర:- పరబ్రహ్మమెట్టిది?

ఉ:- (1) ఆద్యస్వరూపము (సమస్తమునకు మూలకారణము) (2) సర్వోన్నతస్థానము (అన్నిస్థానముకంటెను శ్రేష్ఠమైనది).

ప్ర:- ప్రపంచములోగల స్థానములన్నిటిలోను, పదవులన్నిటిలోను గొప్పదియేది?

ఉ:- పరమాత్మస్థానము (పరబ్రహ్మపదవి).

ప్ర:- అన్నిటికంటెను గొప్పపుణ్యము నాశించువా డేమి చేయవలెను?

ఉ:- చిత్తశుద్ధిగలిగి పుణ్యనిధియగు పరమాత్మ నాశ్రయించవలెను. దానిచే వృక్షముయొక్క మూలమును పోషించినచో శాఖాపత్రాదులన్నియు పుష్టినొందునట్లు సమస్తదేవతలను, సమస్తపుణ్యములను ఆశ్రయించినట్లే కాగలదు.

ఓమ్
ఇతి శ్రీమద్భగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే
శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే అక్షరపరబ్రహ్మయోగోనామ
అష్టమోఽధ్యాయః

ఇది ఉపనిషత్ప్రతిపాదకమును, బ్రహ్మవిద్యయు, యోగశాస్త్రమును, శ్రీకృష్ణార్జున
సంవాదమునగు శ్రీ భగవద్గీతలందు అక్షరపరబ్రహ్మయోగమను
ఎనిమిదవ అధ్యాయము
ఓమ్ తత్ సత్